

İSVİÇRE ARŞİVLERİNDE CUMHURİYET DÖNEMİ EVRAKI (BERN ÖRNEĞİ)*

ÇİĞDEM DUMANLI**

ÖZ

Arşivler, kurumsal hafızanın yüzyılları aşacak bir şekilde muhafaza edildiği yapılar olarak tarih incelemeleri için kuşkusuz çok büyük önem taşırlar. Ülke içi ve dışı bilgi akışı ve iletişimin yazılı kayıtları olarak evraklar ve bunlar üzerinde yapılabilecek tahlil ve tespit, geçmiş aydınlatmak kadar geleceğe de yön çizebilme vasfına sahiptir. Bu bağlamda devlet nezdinde iç siyasi gelişmeler, diplomatik müzakereler ve ticari gelişmelere yönelik evraklar kadar toplumun bireyleri tarafından ortaya konan hatırat ve seyahatnameler de geçmişten geleceğe ışık tutan önemli vesikalardır.

Bir tarih araştırmacısı için yakın zamana kadar doğrudan arşive gidip evrakı bizzat görmek kaçınılmaz iken, arşivlerin sahip oldukları materyali dijital ortama aktarmaya başlaması ile araştırma için kaynağa ulaşım daha sıkıntısız süreçleri beraberinde getirmiş ve çağı yakalamanın kaçınılmaz bir zorunluluğu hâline gelmiştir. Doğrusu Türkiye sahip olduğu evrak hazinesini dijitalleştirmekte ve çağın gerekliliğini yerine getirmekte geç kalmamış, aksine, bu açıdan diğer birçok ülkeyi de geride bırakarak akademiye ve bilimsel araştırmalara önemli bir hizmet sunmuştur. İsviçre de yakın zamanda evrakları dijitalleştirme yarışına dâhil olmuştur ve bu açıdan rahat bir araştırma imkânı sunmaktadır.

* Bu makale, TÜBİTAK 2219 Yurtdışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı imkânıyla, Kasım 2018-Mayıs 2019 tarihleri arasında Bern Üniversitesi Tarih Enstitüsü'nde misafir araştırmacı olarak yapılan çalışmalar kapsamında değerlendirilmelidir.

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara/TÜRKİYE, cigdemdumanli@hacettepe.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7872-4821

Osmanlı topraklarında yaşayan İsviçrelilerin siyasi ve ticari hak ve hukuku, İsviçre'nin Osmanlı Devleti ile XIX. yüzyıldan itibaren anlaşmalar temelinde giderek artan bir iletişimine sebep olmuştur. Bunun dışında Osmanlı entelektüel ve bürokratik camianın Paris kadar Bern ve Cenevre'deki faaliyetleri Birinci Meşrutiyet öncesinden başlayarak Kurtuluş Savaşı'na kadar her iki ülke açısından yakından takip edilmiş ve yakın dönem Türk siyasi tarihi için kaçınılmaz bir araştırma havuzu oluşturmuştur. Cumhuriyet'in inşasıyla birlikte ikili ilişkilerde daha kesin sınırlar çizilmiş, çeşitli anlaşma ve sözleşmeler dışında İsviçre'nin ilk elçiliğini açmasıyla birlikte diplomatik ilişkiler de daha kurumsal bir zemine oturmuştur.

Bu makalede, 2018-2019 yıllarında altı ay süreyle İsviçre arşivlerinde yapılan araştırmadan bir kesit sunulacaktır. İsviçre arşivlerinin Türk tarihi araştırmaları için taşıdığı önemin yanı sıra, Türkiye ile İsviçre arası ilişkilerin inşası ve bu süreçte oluşan arşiv materyaline hangi arşivlerde nasıl ulaşılabileceğine değinilecektir. Bu çerçevede doğrudan arşivlerde ulaşılabilir evrak ile bilhassa dijital ortama aktarılan ve dijital ortamda ulaşılabilir evraklara temas edilecektir.

Anahtar Kelimeler: İsviçre Arşivleri, İsviçre Federal Arşivi, Türkiye-İsviçre İlişkileri.

DOCUMENTS ON TURKISH REPUBLICAN ERA IN THE SWISS ARCHIVES (EXAMPLE OF BERN)

ABSTRACT

Especially as structures where institutional memory is preserved over centuries, archives are undoubtedly of great importance for historical studies. Documents, as written records of internal and external information flow and communication, and the analysis and determinations that can be made on them, have the ability to illuminate the past as well as chart the future. In this context, documents regarding domestic political developments, diplomatic negotiations and commercial developments within the state, as well as memoirs and travelogues produced by members of the society, are important documents that shed light on the past and the future.

While until recently it was inevitable for a historian to go directly to the archive and see the documents in person, as the archives started to transfer their materials to the digital environment, accessing the source for research has brought more trouble-free processes and has become an inevitable necessity of catching up with the times. In fact, Türkiye has not been late in digitizing its treasure trove of documents and meeting the requirements of the age. On the contrary, it has left many other countries behind in this respect and has provided an important service to the academy and scientific research. Switzerland has also recently joined the race to digitize documents and offers a comfortable research opportunity in this respect.

The political and commercial rights and laws of the Swiss living in Ottoman lands have led to an increasing communication between Switzerland and the Ottoman Empire based on agreements since the 19th century. Apart from this, the activities of the Ottoman intellectual community in Paris, as well as in Bern and Geneva, were followed closely by both countries, starting from the First Constitutional Era until the Turkish War of Independence, and provided an unavoidable research pool for the recent political history of Türkiye. With the establishment of the Republic, more precise boundaries were drawn in bilateral relations, and apart from various agreements and contracts, diplomatic relations were placed on a more institutional basis with the opening of Switzerland's first embassy in Türkiye.

This article will present a section of the research conducted in the Swiss archives for six months in 2018-2019. In addition to the importance of Swiss archives for Turkish history research, the construction of relations between Türkiye and Switzerland and how to access the archive material in this context will be discussed. In this framework documents directly accessible in the archives and especially documents transferred to the digital environment and accessible in the digital environment will be touched upon.

Keywords: Swiss Archives, Swiss Federal Archives, Türkiye-Switzerland Relations.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, tarih incelemeleri açısından, XVIII. yüzyıldan başlayarak Osmanlı son döneminden bağımsız görülemez. Cumhuriyet döneminde Ankara hükûmetinin kendi yeni ilkeleri üzerine inşa ettiği ikili veya çok uluslu ilişkileri Osmanlı'da yapılan anlaşmalar temellendirmektedir. Bu bağlamda söz konusu devre ilişkin tarih bilgisi de, o tarihe ilişkin arşiv materyali de öncesini, Osmanlı Devleti ile olan, olmayan veyahut yapılan ama devamı getirilemeyen müzakereleri esas alır. Bu durum Almanya, Avusturya veya İsviçre gibi Almanca konuşulan toprakların arşivleri için de geçerlidir¹.

Bir misal vermek gerekirse, günümüzde de güncelliğini koruyan Musul Meselesi'nin Sevr ve Lozan'da nasıl ele alındığı, başta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerin XIX. yüzyıldan itibaren bölgenin coğrafi avantajları ve yer altı zenginliklerine göstermeye başladıkları ilgi ve alaka dikkate alınmadan değerlendirilemez². Keza, Almanya'nın Irak'ı da kapsayacak olan Anadolu ve Ön Asya'da demir yolu projesine giriştiği bir vakit İngiltere ve Fransa ile yaşadığı sorunlar ve başta İngiltere'nin sert muhalefeti dikkate alınmadan incelenemez³.

Yine bu bağlamda, Lozan'da Boğazlar meselesinin nasıl ele alındığı ve Cumhuriyet döneminde imzalanan 1936 tarihli Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne ilişkin değerlendirmeler, Boğazların XVIII. yüzyıldan itibaren uluslararası hukukun bir meselesi hâline gelmesi gerçeği hesaba katılmadan incelenemez. Osmanlı Devleti'nin Boğazlar üzerindeki tek hâkimiyeti, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması, 1809 Kalâ-i Sultaniye Antlaşması, 1826 Akkirman Antlaşması, 1829 Edirne Antlaşması, 1833 Hünkâr İskeleyi Antlaşması, 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ve 1856 Paris Muahedesi gibi

- 1 Yazar üç ülkenin arşivlerinde de Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ilişkin çalışmış ve bahsedilen evrelerin belge havuzuna ilişkin bilgi ve evraka sahiptir.
- 2 İsmet Binark, "Önsöz", **Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 11, Ankara 1993, s.VIII.
- 3 Bu konuda yaşanan sorunları dönemin Alman Maliye Nazırı Karl Helfferich uzun uzadıya aktarmaktadır. Bk. Karl Helfferich, **Die Deutsche Türkenpolitik**, Vossische Buchhandlung, Berlin, 1921. Metnin çevirisi için bk. Karl Helfferich, "Almanya'nın Türk Politikası", Çev. Çiğdem Dumanlı, **Türk Tarihçiliğinde Kırk Yıl: Prof. Dr. Mustafa Yılmaz'a Armağan**, Ed. Sadık Erdaş-Seyfi Yıldırım, Ankara 2023, s.465-503.

bir dizi anlaşma ve sözleşme ile bilhassa İngiltere ve Rusya'nın da müdahil olduğu bir süreç içerisinde yitirilmiştir⁴.

Son bir örnek vermek gerekirse, günümüz savaş hukukunun önemli bir kısmını teşkil eden Cenevre Sözleşmesi; 1864, 1906, 1929 ve 1949 tarihlerinde gerçekleşen konferanslar ve bu konferanslarda sözleşme üzerinde meydana gelen değişimler ile birlikte hem Osmanlı hem Cumhuriyet dönemlerini kapsayan bir sürecin uluslararası tarih evrakıdır⁵. Cenevre Sözleşmesi'ne makalenin devamında da değinilecektir.

Kısacası, Osmanlı döneminde mevcut bir anlaşmanın devam etmesi veya değişmesi söz konusu ise, bu anlaşmaya ilişkin Cumhuriyet dönemi evrakında mutlaka Osmanlı döneminde geçerli olan esas ve usullere atıf yapılır. Bu, birbirinden farklı devir, dönem ve rejimleri aşan kurumsal ve uluslararası hafızanın arşiv evraklarına yansıyan hâlidir.

I. Türkiye ile İsviçre Arası İlişkilerin İnşası ve İsviçre Arşivlerinin Önemi

Almanya ve Avusturya'da bulunan arşivler yakın tarih çalışmaları için çokça istifade edilen arşivler olmalarına rağmen⁶ İsviçre arşivleri için yapılan bir taramada aynı yoğunluğu görmek mümkün değildir⁷. Hâlbuki Türkiye ile İsviçre arası iletişim ve ilişkiler de, Almanya ve Avusturya kadar derin, köklü ve yoğun olmasa da, Osmanlı döneminde başlamıştır.

4 Kemal Beydilli, "Boğazlar Meselesi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C 5, Yıl 1992, s.266-269.

5 Zeki Mesud Aksan, "1949 Cenevre Sözleşmeleri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C 7, S 3, Yıl 1950, s.37-57; 1949 tarihli sözleşmenin 1953 yılında onanması ve kanun metinlerine ilişkin bk. "Harb Felâketzedelerinin Himayesine dair 12 Ağustos 19-19 tarihli Cenevre Sözleşmelerinin onanması hakkında Kanun", **T.C. Resmî Gazete**, 30 Ocak 1953, Sayı 8322, s.5373-5426.

6 Kuşkusuz burada yazar dâhil yakın dönem Türk tarihini çalışan akademisyenler tarafından kaleme alınmış çok sayıda önemli ve nitelikli inceleme örnek olarak belirtilebilir ve fakat herhâlde bu dipnotun gereksiz şişirilmesi eleştirisine sebebiyet verecektir.

7 Bu durumun tezlere de yansıdığı görülmektedir. YÖK tez veri tabanında Cumhuriyet döneminde Türkiye ile İsviçre ilişkilerini inceleyen bir adet Yüksek Lisans tezi mevcuttur. Bu tezin de Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden istifade edip, İsviçre arşivleri belgelerini çalışmaya dâhil etmediği anlaşılmaktadır. Bk. Mehmet Ali Yeşilçöllü, **Türkiye-İsviçre İlişkileri (1945-1960)**, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Tarih (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi) Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019. Veri tabanında "İsviçre" arama kelimesi ile yapılan 92 tezin büyük kısmı veterinerlik veya hukuk alanındadır. [Erişim Tarihi: 12.07.2024]

İkili ilişkilerde siyasi, kültürel, diplomatik ve iktisadi irtibatın kurum-sallaşmasını sağlayan temsilcilikler, diğer Batılı devletlere nazaran İsviçre açısından, Helvetia Cumhuriyeti (1798-1803) öncesinde mevcut değildir. Bununla birlikte, spesifik meselelerin halli söz konusu olduğunda, olağanüstü yetkilere sahip sefaretler görevlendirilmiştir⁸. 1815 Viyana Kongresi'nde sınırları ve bağımsızlığı kabul edildikten hemen sonra İsviçre, daha kurumsal bir dış ilişkiler ağı kurmak için harekete geçmiş ve dünyanın çeşitli ülke ve şehirlerinde temsilcilikler açmaya dönük çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti ile ilişkilerini bilhassa iki mesele çerçevesinde ele aldığı anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki, diğer ülkelerle de olduğu gibi, ticari ilişkilerin geliştirilmesine yöneliktir; ikincisi ise, yine ticari sebeplere bağlı olarak, Osmanlı topraklarında yaşayan İsviçrelilerin hukuki durum ve haklarına yönelik diplomatik girişimlerdir. Birinci sebebe bağlı olarak, henüz daha 1816 ve 1827 yıllarında Graubünden ve St. Gallen zümrelerinin teklifi üzerine Osmanlı'nın en önemli liman kentlerinden biri olan İzmir'de bir ticaret konsolosluğu açılması gündeme gelmiştir. 1829 yılında bu teklif, kanton temsilcilerinin bir araya geldiği meclis toplantısı (Tagsatzung) tarafından, biraz daha bekleyip, gerçekten gerekli olup olmadığının incelenmesi gerekçesiyle reddedilmiştir⁹. Bundan sadece birkaç yıl sonra bu sefer Glarus zümresinin talebi üzerine İstanbul'da bir ticaret konsolosluğu açma fikri 1832 ve 1833 yıllarında tekraren gündeme alınmış ve fakat maddi gerekçelerle 1834'te yine reddedilmiştir¹⁰.

İsviçre, Osmanlı Devleti ile çeşitli anlaşmalar ve resmî temsilcilikler temelinde iletişim kurmakta çekinceli ve geç davranmış olsa da, Osmanlı topraklarında yaşayan İsviçreli vatandaşların siyasi ve ticari durumu iki ülke arası ilişkilerin en önemli gündem maddesi olma özelliğini muhafaza etmiştir. Örneğin İsviçrelilerin, diğer devletlerin vatandaşları gibi, Osmanlı topraklarında mülk edinebilmek için 10 Haziran 1867 tarihli “Tebaayı Ecnebiyenin Emlake

8 “Bericht des Bundesrathes an die h. Bundesversammlung, betreffend die diplomatische Vetreitung der Schweiz im Auslande (Vom 28. Juni 1867)”, **BAR-E2#1000/44#532***, Az. C.212, BB vom 18.7.1867 betr. Die diplomatische Vetreitung der Schweiz im Ausland, 1866-1867, s.1.

9 “§78. Schweizerische Handelsconsulate”, Historisches betr. die diplomatischen Agentschaften der Schweiz im Ausland, **BAR-E2#1000/44#529***, Az. C.211, Notizen u.a.m. zur Geschichte der diplomatischen Vetreitung der Schweiz im Ausland, 1789-1893, s.18-24.

10 **Agb.**, s.25 vd.

Mutasarrıf Olmaları Hakkındaki Kanunu”un ekinde yer alan protokole tabi olma zorunluluğu doğmuştur. İsviçre, meseleyi hemen 1868 yılından başlayarak uzun uzadıya tartışmış, diplomatik müzakerelerin 1875 yılında çıkmaza girmesiyle kanuna dâhil olamamıştır. Osmanlı topraklarında yaşayan İsviçreliler, farklı devletlerin koruması altında kanunun tanıdığı haklardan istifade edebilmişlerdir¹¹.

Osmanlı topraklarında yaşayan İsviçrelilerin hukuku Cumhuriyet dönemine kadar bu şekilde farklı ülkelerin temsilcilikleri tarafından korunmuştur. Hem Osmanlı topraklarında yaşayan İsviçreli sayısının diğer ülke vatandaşlarından daha az olması hem de İsviçre’nin Türkiye’ye yönelik çekingen davranması, ilişkilerin gelişmesini uzun bir müddet engellemiştir. Lozan Konferansı esnasında Türk heyetinin İsviçre’de bulunması, Konferans’a taraf olmayan İsviçreli yetkilileri de hareketlendirmiş, müzakereler arasında doğan boşluklarda bilhassa İsmet Paşa ve Ticaret Eski Nazırı Şeref Bey ile Türkiye’deki İsviçrelilerin durumunu görüşmüşlerdir. Söz konusu görüşmelerde, Birinci Dünya Harbi ve Millî Mücadele’den sonra Ankara hükûmetinin İsviçrelilere yönelik tutumunun ne olacağı sorusu sorulmuş, İsmet Paşa da İsviçre vatandaşlarının tam korumaya sahip olacaklarını vurgulanmıştır¹². Cumhuriyet’in ilanından ve Lozan Antlaşması’nın imzalanmasından sonra İsviçre, Osmanlı döneminde gösterdiği uzun müzakere süreçlerini Türkiye Cumhuriyeti döneminde de göstermiştir. Bu sebeple çeşitli anlaşmalar diğer ülkelere nazaran çok daha geç imzalanabilmiştir. Herhangi bir antlaşma ortaya koymak için Ankara hükûmetinin ve inşa ettiği Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin resmen tanınması ve ilişkilerin resmî olarak başlaması şartı İsviçre için de geçerli olmuştur. Hâliyle iki ülke arasında 1925 yılında bir Dostluk Antlaşması imzalanmış, bu antlaşma 1927 yılında yürürlüğe girmiştir. Bir Dostluk Antlaşmasının dahi yürürlüğe girmesi için geçen zaman, iki ülke arası müzakerelerin çok sorunlu ilerlediğinin bir göstergesi olsa gerek. Her hâlükârda İsviçre de bu durumu kabul etmiş olacak ki, 1926 yılında Henri

11 Ayrıntılı olarak bk. Çiğdem Dumanlı, “Almanya, Avusturya ve İsviçre arşivlerinden Osmanlı Devleti ile İlgili 19. Yüzyıla Ait Lâyiha Örnekleri”, **9. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi**, Bildiri Tam Metin Kitabı, Ed. Huriye Emen, Asos Yayınları, Ankara 2020, s.223-233.

12 Ayrıntılı olarak bk. Çiğdem Dumanlı, “Müzakereden Muahedeye: Türkiye ile İsviçre İlişkileri Bağlamında Türkiye’deki İsviçreli Göçmenlerin Durumu (1918-1965)”, **VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl 8, S 2, Güz 2023, s.1427-1451.

Martin'i olağanüstü yetkileri haiz diplomatik misyon, kısacası maslahatgüzar olarak Türkiye'ye göndermiştir¹³.

1926 yılı, Henri Martin ve Türkiye'nin Bern'de bulunan Maslahatgüzarı Mehmed Münir Ertegün'ün iki ülke arası ilişkilere bir ivme kazandırdığı ve bunun dışında İsviçre'nin hukuk inkılabının temelini oluşturduğu bir yıl olmuştur. İsviçre Medeni Kanunu hafif değişikliklerle 1926 yılında kabul edilmiştir. Martin ve Ertegün sonrası süreçte anlaşmalar daha seri bir nitelik kazanmış, 1927 yılında imzalanan Ticaret ve İkamet Mukavelenameleri 1930 yılında yenilenmiştir¹⁴. Bu antlaşmalar ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yaşayan İsviçrelilerin ve müttekabiliyet esasına bağlı olarak İsviçre'de yaşayan Türklerin ticaret yapma ve gayrimenkul edinmelerine yönelik kapsamlı bir düzenleme ortaya konulmuştur. Ertesi 1928 yılında iki ülke arasında "Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Muahedenamesi" imzalanmış, bu anlaşma 1933 yılında tadil edilmiştir. İsviçre ile Türkiye'nin imzaladıkları ilk anlaşmalar, ilişkilerin sağlıklı yürütmesi için daimi temsilciliklerin açılmasını da gündeme getirmiş ve İsviçre'nin Türk topraklarındaki ilk elçiliği Henri Martin temsilinde 1928 yılında açılmıştır¹⁵. Osmanlı döneminde İsviçre topraklarında çok sayıda elçi görev almış olsa da, Türkiye Cumhuriyeti Devleti yine müttekabiliyet esasına bağlı olarak temsilcilerini evvela maslahatgüzar seviyesinde tutmuş, İsviçre'nin de Türkiye'de elçilik açmasıyla, Mehmed Münir Ertegün Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk Bern elçisi olarak görevlendirilmiştir¹⁶.

İsviçre Arşivleri, tarihte göç konusundan, Birinci Dünya Harbi öncesi ve sonrası Türk entelektüellerinin ve bürokratlarının İsviçre'deki faaliyetlerine kadar, Lozan Konferansı'na ilişkin bilgilerden Atatürk dönemi hukuk inkılabı çerçevesinde Medeni Kanun'un alınmasına kadar tahlil edilebilecek birçok evrak sunmaktadır. Bu sebeple mevcut arşivlere genel bir bakış ile Cumhuriyet tarihi açısından istifade edilebilecek evraka daha ayrıntılı değinmekte fayda vardır.

13 "Botschaft des Bundesrates an die Bundesversammlung betreffend die Errichtung einer schweizerischen Gesandtschaft in der Türkei", **BAR-E2001C#1000/1531#504***, Az. B.21.14, Errichtung einer Gesandtschaft in der Türkei I, 1926-1927, s.b.

14 Dumanlı, "Müzakereden Muahedeye...", 1435 vd.

15 "I. Nachtrag zum Verzeichnis der Verhandlungsgegenstände vom 18. Juni 1928", **BAR-E2001/1531#504***, Az. B.21.14, Errichtung einer Gesandtschaft in der Türkei I, 1926-1927, s.b.

16 Bk. "Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz", <https://bern-be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> [Erişim Tarihi: 28.5.2024].

II. İsviçre Arşivlerine Genel Bir Bakış

İsviçre’de arşivcilik; şehir arşivleri, kantonal arşivler, kilise arşivleri, yüksek okul arşivleri ve özel arşivlerle çok zengin, kapsamlı ve sistematik bir kurumsallaşmaya sahiptir.

Şehir arşivleri, kentsel kamu yönetimi, kurum ve şirketler, şehir müdavim ve ailelerinin arşive miras bıraktığı evrakları bünyesinde barındırır. Örneğin, Almanca konuşulan Aargau kantonunun Aarau şehrinin arşivinde XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar eski arşiv ve 1803 yılından itibaren yeni arşiv önemli vesika, belge veya evraklar muhafaza etmektedirler. Bilhassa yeni arşivde, kançılırya arşivi (1795-1975) dışında mali meseleler (1747-1958), elektrik santrali (1883-1954), İkinci Dünya Harbi dönemine ilişkin olduğu anlaşılan savaş ekonomisi (1939-1948) ve itfaiye evraklarının muhafaza edildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra arşiv, en eskisi 1812 ve en yenisi 2016 yılına tarihlenen, çeşitli dernek ve cemiyetlerin evrakını muhafaza etmektedir¹⁷. Aarau Şehir Arşivi Kütüphanesi’nde 1890 yılından itibaren yayımlanmış resmî gazeteler de dâhil olmak üzere yaklaşık 10 bin nüsha yayın mevcuttur. Aarau’da eski arşivde yaklaşık 500 lfm.¹⁸ ve yeni arşivde bunun çok daha fazlası olmak üzere çeşitli evraklar muhafaza edilmektedir¹⁹. Aarau gibi bazı şehir arşivlerinde dijital tarama yapmak mümkün değilken, Zürih Şehir Arşivi gibi diğer bazılarının dijital katalogları mevcuttur. Burada, Türkiye (Türkei) kelimesi ile yapılan bir taramada, daha ziyade yakın tarihe ait az sayıda evrak ve dosya adına ulaşmak mümkündür²⁰.

Yine İsviçre’de, şehirdeki yerleşiklerin tamamını kapsayan şehir belediyesi sakinleri (Einwohnergemeinde) ile vatandaşlar beldesi sakinleri (Burgergemeinde)²¹ arasında ayırım yapılmış bazı şehirler mevcuttur. Bunların

17 **Stadtarchiv Aarau**, “Archivbestände”, <https://www.aarau.ch/kultur-freizeit/kultur/stadtarchiv.html/183>, [Erişim tarihi 16.05.2024].

18 *Laufender Meter* bir ölçü birimidir. Bundan sonra metretül olarak yazılacaktır.

19 **Helvetic Archives**, <https://www.helveticaarchives.ch/detail.aspx?ID=167089> [Erişim tarihi 16.05.2024].

20 **Online Archivkatalog des Stadtarchivs Zürich**, scopeArchiv - Resultatliste (stadt-zuerich.ch) [Erişim tarihi 16.05.2024].

21 Hem Burgergemeinde hem Einwohnergemeinde kendi içinde bir vatandaşlık barındırmaktadır. Burgergemeinde daha ziyade 13 lonca cemiyeti ile loncasız vatandaşlardan bir araya gelmiş, kantonal denetime tabi, köken, evlatlık edinme veyahut evlilik yoluyla dâhil olunabilecek bir şahıslar topluluğudur. Kısacası, kanton dışı veyahut yabancılara yönelik de vatandaşlar beldesine dâhil olma imkanı mevcuttur. Bk. **Die Burgergemeinde Bern- Gegenwart und Geschichte**, 2. Korrigierte und ergänzte Auflage, Verlag Stämpfli+Cie AG, Bern 1993, bilhassa s.13-14.

arşivleri de ayrılmıştır. Bu bağlamda Bern şehri bir örnek olarak belirtilebilir. Bern Şehir Arşivi (Stadtarchiv Bern) ile Vatandaşlar Beldesi Arşivi (Archiv der Burgergemeinde) 1951 yılında ayrılmışlardır. Bern Şehir Arşivi, şehrin resmî kurumları ile yönetim dairelerinin arşivini muhafaza etmektedir. Söz konusu arşiv, 1146-1797 yılları arasına ilişkin ve şehir ile alakalı 1364 vesika, Bern Şehir Cumhuriyeti Dönemine (1394-1803) ilişkin 50 metretül evrak; 1803 yılından itibaren 10 bin anlaşma ve nizamname; resmî kurum, müdürlük ve şehir belediyesi sakinlerine yönelik 2500 metretül evrak ve nihayetinde, 1680-1919 yılları Bümpliz beldesine yönelik 50 metretül evraka sahiptir. Bunlar dışında, yine cemiyet, parti ve şahıslara ait evrakı barındıran bir özel arşive, plan, fotoğraf, film, ses kaydı ve nesnelere ilişkin bir arşiv ile bir kütüphaneye de sahiptir. Bern Şehir Arşivi 2014 yılında dijital arşiv çalışmalarına başlamıştır²².

Bern Şehir Arşivi dijital sisteminde yapılan bir taramada, örneğin 1992 yılında *Türkiye’de deprem* başlıklı yine daha ziyade yakın tarihe ait az sayıda evrak ile Belediye Meclisinin yaptığı toplantıların protokolleri mevcuttur. Şahsi bilgiler de içermeleri sebebiyle evraklar üzerinde 110 yıllık bir koruma süresi dikkat çekerken, belediye meclisi toplantı protokolleri pdf formatında indirilebilir durumdadır. Belediye Meclisi toplantılarında genel olarak belediyenin meşgul olduğu meseleler dışında Türkiye ve Türklere yönelik bilgiler de mevcuttur. Söz konusu protokollerden, örneğin, 1983 yılında iltica başvurusu sahiplerinin %74’ünün Sri Lanka’dan, geri kalanının ise Türkiye, Macaristan, Polonya ve Çekoslovakya Sosyalist Cumhuriyeti’nden geldiğini öğrenmek mümkündür.

Bunun dışında, Şehir Arşivi ile iş birliği içerisinde, sosyal veya kamu yönetimi konularında çeşitli tarih aralıklarına yönelik yapılan incelemeler ve ayrıca Bern şehri istatistik kurumunun yıllıkları indirilebilir durumundadır. Örneğin, 1989 yılında iltica eden 28 farklı milletten 965 şahıs içerisinde en yoğun grubu Türklerin oluşturduğunu ve bunların çeşitli yerlere yerleştirildikleri bilgisini bu tür bir sosyal politika incelemesinden elde etmek mümkündür²³. Keza, yurt dışında yaşayan İsviçreliler’den hangi yıl kaç şahsın yine Bern üzerinden İsviçre’ye dönüş yaptığını ve bunlara İsviçre’de ne tür destekler sağlandığına ilişkin bilgileri, erişime açık bu tür bir kamu yönetimi raporundan öğrenmek mümkündür. 1925 yılına ait bir rapor, o yıl Almanya’dan dönen İsviçreli

22 **Stadtarchiv Porträt**, Stadt Bern Staatskanzlei, Bern, Januar 2015, s.b.

23 Marcel Aeschbacher (in Zusammenarbeit mit dem Stadtarchiv), “Wieder starke Zunahme der Asylbewerber”, **Sozialpolitik 1817 bis 1998**, Stadtarchiv Bern, SAB_D3_5_4, DT 7 2 4, s.b.

sayısının 41²⁴, Fransa'dan dönen İsviçreli sayısının 20 ve Türkiye'den dönen İsviçreli sayısının 1 olduğunu göstermektedir²⁵. Son bir örnek vermek gerekirse, 1944-1945 yılları içerisinde, Türkiye'den Bern şehrine gelen misafir veya turistlerin sayısı ve bunların Bern'de bulunan otellerde ne kadar konakladığına dair istatistikleri de yine Bern Şehri İstatistik Kurumu Yıllığında bulmak mümkündür²⁶. Kuşkusuz bunlar yakın tarihe yönelik spesifik konulara ilişkin detay ama önemli bilgiler verebilecek bilgilerdir.

Bern'de Şehir Arşivi dışında bir de Vatandaşlar Beldesi Arşivi bulunduğu ifade edilmişti. Vatandaşlar Beldesi Kütüphanesi (Burgerbibliothek)'ne dâhil olan arşiv, Bern şehri kültür ve tarihine yönelik şahıs, aile şirketi, lonca, cemiyet ve dernek evraklarına ilişkin el yazması, fotoğraf, grafik, kartpostal ve portreleri muhafaza etmektedir. Belgelerin önemli bir kısmının taranabilir durumda olduğu arşivde, sadece fotoğraf, Carl Durkheim'a ait dagerotipler ve Jean Moeglé'ye ait cam levhaların sayısı toplamda 50 bin adet iken, Jaques Bongars'a ait el yazmaları 1000 adettir²⁷. *Burgerbibliothek*'in arşivinde Türkiye'ye ilişkin yapılacak bir taramada, XVIII. yüzyılda, Sultan I. Mahmud döneminde Türkiye ile Bern ve Zürih arasında söz konusu olan bir ticaret antlaşmasına ilişkin evrakın²⁸, 1848 yılında Bursa şehrine ilişkin bir grafik resmin veya yine 1848 yılı İstanbul şehrinde elde edilmiş mimari bezeme çizimlerinin mevcut olduğu görülecektir. Bunlar ilgili arşiv kayıtlarına ilişkin sadece birkaç örnektir. Bunun yanı sıra yaklaşık XVII. yüzyıla ait el yazması Kur'an kısımlarını²⁹, Türkiye seyahatlerine ilişkin hatıratları³⁰ veya yaklaşık

24 Sayılar hem tek bir şahıs hem de bütün bir aileyi gösterebilmektedir.

25 *Verwaltungsbericht für das Jahr 1925*, Bericht des Gemeinderates der Stadt Bern an den Stadtrat betreffend den allgemeinen Gang und die Ergebnisse der Gemeindeverwaltung im Jahre 1925, Stadtarchiv Bern, SAB_GR_17_15, s.113.

26 *Jahrbuch*, Statistisches Amt der Stadt Bern, Stadtarchiv Bern, SAB_1077_1_18, 1945/1946, s.75.

27 “Was macht die Burgerbibliothek Bern?”, <https://www.burgerbib.ch/de/burgerbibliothek/was-macht-die-burgerbibliothek-bern> ve “Bestände im Überblick”, <https://www.burgerbib.ch/de/burgerbibliothek/was-macht-die-burgerbibliothek-bern/bestaende-im-ueberblick> [Erişim tarihi 16.05.2024].

28 “Verhandlungen über einen Handelsvertrag zwischen Bern, Zürich und der Türkei”, <https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=293267> [Erişim tarihi 16.05.2024].

29 “Koranteil, Cod. 655 (A)”, <https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=130688> [Erişim tarihi 16.05.2024].

30 Örneğin Franz Friedrich Freudenberger'in İstanbul'a ilişkin notları, Franz Friedrich Freudenberger, *Erinnerungen aus der Türkei*, Sig. Mss.h.h.LII.241.3, 1. Band: Konstantinopel, 1851-1852, <https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=34103> [Erişim tarihi 16.05.2024].

olarak 1911 yılına ait olduğu düşünülen ve Silvan, Musul ve Erbil'i de içine alan bir araştırma gezisine ilişkin fotoğraf albümünü³¹ bulmak mümkündür. Burgerbibliothek dijital kataloğunda Türkiye'ye ilişkin evrak daha ziyade Osmanlı dönemine ilişkin iken, Cumhuriyet dönemine yönelik materyal de istisnai olarak mevcuttur. Örneğin, çeşitli şahıslara ait 1993³² ve 1989³³ yıllarına ait seyahat raporları ile Walter Neeser'in Türkiye'de 1951 yılında gerçekleştirdiği seyahate ilişkin fotoğrafları burada bulmak mümkündür³⁴.

İsviçre'de bulunan ve Türkiye'ye ilişkin önemli evrakları ihtiva eden bir diğer Arşiv, İsviçre Ekonomi Arşivi'dir (Schweizerisches Wirtschaftsarchiv). Basel Üniversitesinde, Ekonomi, Sosyoloji ve Siyaset Bilimi Bölümlerinin kütüphanesi olan Ekonomi Kütüphanesi, genel olarak, 1910 yılında kurulan İsviçre Ekonomi Arşivi'ni de bünyesinde barındırmaktadır. Söz konusu arşivde, 1750 yılından itibaren, şirket, cemiyet, dernek ve şahıslara ilişkin evrak bulmak mümkündür. Arşivde dijital tarama imkânı mevcutken, bir kısım dijitalleştirilmiş evrak ve belgelere de ulaşmak mümkündür. Yakın tarihte Türkiye'deki iktisadi durumlara, Türkiye ile ticari ilişkilere veya Türkiye'de madencilik (kömür, petrol vs.) ve sanayi (saat, tekstil veya otomobil) gibi spesifik konular dışında, Türkiye borsası, ithalat ve ihracata ilişkin bilgiler veyahut vergilere yönelik çok sayıda kitabı, evrakı, film ve fotoğrafı bulmak mümkündür³⁵.

Bu çalışmada ayrı bir başlık altında değineceğimiz ve İsviçre'nin Bern şehrinde bulunan merkezî Federal Arşivi dışında, her yirmi altı kantonun kendi kantonal arşivi de mevcuttur³⁶. Tüm kantonal arşivleri ele almak kuşkusuz

31 **Fotoalbum (ungebunden), Forschungsreise Mesopotamien**, Teil 1, ca. 1911, Sig. N Samuel Guyer 161, <https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=508705> [Erişim tarihi 16.05.2024].

32 **Reisebericht: Türkei**, 1993, Sig. N. Emanuel Pulver 240, <https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=463709> [Erişim tarihi 16.05.2024].

33 **Jahresüberblick 1989**, Reisebericht Türkei und Donau (1988) und Karte an Rudolf und Siliva Gmür mit Zeichnung von Georges Grosjean, Sig. ES 36 (11), <https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=175511> [Erişim tarihi 16.05.2024].

34 Örn. Walter Neeser, **Ferien in İstanbul**, 06.09.1951-25.09.1951, Sig. N. Walter Neeser 624, <https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=511310> [Erişim tarihi 16.05.2024].

35 Schweizerisches Wirtschaftsarchiv, Universität Basel, www.wirtschaftsarchiv.unibas.ch/de [Erişim tarihi 16.05.2024].

36 Bk. "Cantonal Archives", <https://www.eda.admin.ch/countries/usa/en/home/services/genealogy/research-switzerland/staatsarchive.html> [Erişim tarihi 10.07.2024].

bu makalenin sınırlarını aşacaktır. Birkaç örnek vermek gerekirse, Almanca konuşulan bölgede Zürih Kantonu Devlet Arşivi³⁷, Fransızca konuşulan bölgede Cenevre Kantonu Devlet Arşivi³⁸, İtalyanca ve Lombardça konuşulan bölgede Ticino Kantonu Devlet Arşivi³⁹ ve nihayetinde Romanşça konuşulan bölgede Graubünden Kantonu Devlet Arşivi⁴⁰ örnek olarak belirtilebilir.

Kantonal arşivlerde daha ziyade ilgili kantonların kendi tarihi ve orada bulunan şirketler, kurumlar veya ailelerin evrakı muhafaza edilir. Örneğin, Bern Kantonu Devlet Arşivi'nde⁴¹, kançılara arşivi, idare arşivi, devlet koleksiyonu ve özel arşiv bölümlerinde, kısmen dijital olarak da ulaşılabilir olan yaklaşık 30 bin metretül dosya, 41 bin 800 vesika, 45 bin harita ve plan ile 1,2 milyon fotoğraf ve fotoğraf negatifi bulunmaktadır⁴². Söz konusu arşivde hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemlerine ilişkin belge, plan ve harita bulmak mümkündür. Osmanlı dönemine ilişkin evrak bu makalenin kapsamı dışında olsa da, bir misal vermek açısından, XVIII. yüzyılda Türk topraklarından gelecek salgın hastalıklar esnasında alınan önlemlere ilişkin dosyalar mevcuttur⁴³.

Cumhuriyet dönemine ilişkin kayıtlar Federal Arşiv'deki kadar yoğun değildir ve burada daha ziyade fotoğraflar dikkat çekmektedir. Bunlara örnek olarak, o tarihteki Türk Büyükelçiliği görevlilerinin Ekim 1940'ta birlikte çekti oldukları grup fotoğrafı⁴⁴ ile 1954-1957 yılları arasında Bern Büyükelçisi

37 **Staatsarchiv Kanton Zürich**, <https://www.zh.ch/de/direktion-der-justiz-und-des-innern/staatsarchiv.html> [Erişim tarihi 16.05.2024].

38 **Les Archives AEG d'état de Genève**, <https://archives-etat-ge.ch/> [Erişim tarihi 16.05.2024].

39 **Archivio di Stato del Cantone Ticino**, <https://www4.ti.ch/decs/dcsu/asti/asti> [Erişim tarihi 16.05.2024].

40 **Staatsarchiv Graubünden**, <https://www.gr.ch/DE/institutionen/verwaltung/ekud/afk/sag/Seiten/start.aspx> [Erişim tarihi 16.05.2024].

41 Bern Kantonu Devlet Arşivine ve görevlisi Barbara Studer'e, hem bazı görselleri makalemizde yayımlanmasına izin vermeleri hem de bilgilendirmeleri için teşekkürü bir borç biliriz.

42 **Staatsarchiv Bern**, "Archivalien", <https://www.staatsarchiv.sta.be.ch/de/start/bestaende/archivalien.html> [Erişim tarihi 10.07.2024].

43 **StAB, B XI 173**, Akten über die Pest in der Levante und der europäischen Türkei (verseuchte Schiffe), 1783-1787.

44 **StAB, FN Jost N 4273**, Türkische Gesandtschaft: Gruppenbild, 10.1940. Dijital olarak ulaşmak mümkündür. Bk. <https://www.query.sta.be.ch/detail.aspx?ID=460877> [Erişim Tarihi: 29.5.2024].

olan Faik Zihni Akdur'un bir fotoğrafı örnek olarak verilebilir⁴⁵. Üstteki iki örnek gibi bazı fotoğraflar dijitalleştirilmiş olsa da, bir kısım personel fotoğrafına dijital olarak ulaşmak henüz mümkün değildir. Bununla birlikte, -Almanca yazım hataları sebebiyle- kastedilen şahsın kim olduğu hakkında da kolayca bilgi bulmak mümkün değildir. Bunlara bir örnek olarak, dosyaya ve sisteme sadece “Bay F. Özkiliç. Türk Büyükelçiliği. Bern. Haziran 1965” olarak kaydedilmiş bir fotoğraf verilebilir. Kimlik fotoğrafından ve mevcut bilgiden yola çıkıldığında, bu kimse o tarihte Bern Büyükelçiliğinde görevli olan Osman Fuad Özkılınç olmalıdır⁴⁶.

Fotoğraflar dışında Cumhuriyet dönemine ilişkin evraka yönelik şu örnek verilebilir: 1947 yılına ait bir dosyadan, dönemin Bern Büyükelçiliğinin İsviçre’de bulunan mahkeme binaları ile hapishanelerinin fotoğraf veya planlarını istediği anlaşılmaktadır. Bunlar Türkiye’de de benzer binalar inşa etmekte fayda sağlayacaktır. Siyasi Departmandan Bern Kantonu Polis Departmanına iletilen istek -dosyadaki evraka göre- olumsuz cevaplanmıştır. Polis Departmanı Müdürü, Yüksek İnşaat Dairesinin bu tür evraka sahip olabileceğini ve fakat bunların verilemeyeceğini ifade etmiştir. Yine kendilerinde mahkeme dairelerine ilişkin fotoğraf bulunmadığını ifade eden Polis Müdürü, sadece Witzwil, Hindelbank Cezaevleri ile Witzwill’de bulunan cezaevinin bir şubesi olan Alp Kiley (Diemtingtal)’deki cezaevinin bir kartpostalını gönderebileceğini ifade etmiştir⁴⁷.

Üstte örnekleri belirtilen şehir ve kantonal arşivler daha ziyade küçük ve Cumhuriyet tarihi açısından mutlaka önemli incelemelere faydası dokunacak ve fakat çokça malzeme barındırmayan arşivlerdir. Cumhuriyet tarihi açısından

45 **StAB, FN Nydegger 3386**, Faik Zihni Akdur, Botschafter der Türkei, 1954. Dijital olarak ulaşmak mümkündür. Bk. <https://www.query.sta.be.ch/detail.aspx?ID=530033> [Erişim Tarihi: 29.5.2024]. Faik Zihni Akdur’un görev süreleri için bk. Türkiye Cumhuriyeti Bern Büyükelçiliği, “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, a.g.is.

46 **StAB, FN Jost P 9573**, Herr F. Özkiliç, Türkische Botschaft, 6. 1965. Dijital olarak ulaşmak mümkün değildir. Kimlik fotoğrafı için bk. Ek 1. Yine, *Dışişleri Yılığın*a bakıldığında, o tarihte Bern Büyükelçiliğinde çalışan bir *Özkiliç* bulunamamış ve fakat Başkâtip olarak görevli Osman Fuad Özkılınç vardır. Bern Büyükelçiliğinde görevli olduğu ise şuradan anlaşılmaktadır. Dosyada bulunan farklı ve yabancılara ait kimselerde kimlik fotoğrafının arkasına adresleri yazılmıştır. Hâliyle, Türk Büyükelçiliğinde de bu kimsenin adresi olmalıdır. Bk. **Dışişleri Bakanlığı Yılığ**, 1964-1965, tarihsiz, s.215.

47 **StAB, BB. 4.1.2553**, Eidgenössisches Politisches Department an die Polizeidirektion des Kantons Bern, 1. August 1947, p.A. 14.31.1.-MY ve Der Polizeidirektor des Kantons Bern an das Eidgenössische Politische Department, 9. September 1947, 1991/47 ad. p.A.14.31.1. MY, s.b.

önemli olan bir arşiv yine Bern’de bulunan İsviçre Federal Arşivi’dir ve makalenin bundan sonraki kısmında daha ayrıntılı ele alınacaktır.

III. İsviçre Federal Arşivi ve Cumhuriyet Dönemi Evrakı

İsviçre Federal Arşivinin tarih içerisinde geçirdiği süreçler, İsviçre’nin Helvetia Cumhuriyeti’nden (1798-1803) günümüz federal cumhuriyet İsviçre Konfederasyonu’na dönüşümü içerisinde gerçekleşmiştir. 1798 yılında Helvetia Cumhuriyeti konseyleri, farklı kantonal arşivleri muhafaza altına alma amacıyla, millî bir arşiv ve bir anayasa kütüphanesi oluşturma konusunda anlaşmış ve o dönem az sayıdaki anlaşma ve diplomatik evraklar muhafaza edilmeye başlanmıştır. Burada öncelikli amaç, arşiv ve kütüphanenin konseylere hizmet etmesi olmuştur⁴⁸. 1848 yılına kadar giderek çoğalan arşiv evrakı zaman içerisinde farklı merkez binalara taşınmış, en nihayetinde Bern Belediye Binası’nda muhafaza edilmeye başlanmıştır. Bu binada biri 1835 yılı ve diğeri 1846 yılı olmak üzere çeşitli zamanlarda yangın çıkmış, ayrıca bina şehirdeki diğer yangınlar yüzünden de sürekli tehdit altında kalmıştır⁴⁹. 1848 yılında İsviçre’nin federal devlete dönüşmesi sürecinde Federal Arşiv, eskiden olduğu gibi Federal Kaçılıryaya bağlı kalmış ve hem Federal Arşiv hem de Federal Kaçılırya, İçişleri Departmanının gözetimi ve kararı altında faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Evvelce de arşivde görevli olan Johann Jacob Meyer ilk Federal Arşiv memuru olmuş, arşiv ise 1856 yılında bugünkü İsviçre Federal Sarayı’nın ilk tamamlanan binası, o dönem Batı Federal Belediye Binasına taşınmıştır⁵⁰. XIX. yüzyılın sonlarına doğru günümüzde de hâlihazırda bu amaç için kullanılan İsviçre Federal Arşivi binası inşa edilmiş, arşiv ve kütüphane Ekim 1899’da bu binaya taşınmış ve 1914 yılından itibaren de “Federal Arşiv” adı resmî olarak kayıtlara geçmiştir⁵¹. 1944 yılında yürürlüğe giren ve arşivden evrak ve dosyaların kullanımına ilişkin esasları belirleyen yönetmelikle, arşiv evrakının telif hakkı koruma müddeti evvela 50 yıl olarak belirlenmiş, 1966 yılında yeni bir yönetmelikle bilimsel araştırmalar için süreden muafiyet hakkı tanınmıştır. Koruma müddeti 1973 yılında 35 yıla, 1998 yılında ise 30 yıla indirilmiştir⁵².

48 Walter Meyrat, **Das schweizerische Bundesarchiv von 1798 bis zur Gegenwart**, Bern, 1972, s.1.

49 Meyrat, **a.g.e.**, s.17-38.

50 Meyrat, **a.g.e.**, s.53-61.

51 Meyrat, **a.g.e.**, s.78-91.

52 “Geschichte des Bundesarchivs”, www.bar.admin.ch/bar/de/home/ueber-uns/das-bundesarchiv/geschichte.html [Erişim tarihi 16.05.2024].

İsviçre Federal Arşivi'nin hangi konularda resmî olarak görevlendirildiği de bilinmektedir. Buna göre arşivin, devletin kurumlarını kendi evraklarını oluşturma, organize etme ve yönetme konusunda bilgilendirme; yine devletin kurumlarında oluşan evraktan hangilerinin arşivde muhafaza edileceğini kurumlarla iş birliği içerisinde seçme; söz konusu evrakı arşivde muhafaza etme ve okunmasını sağlama, ayrıca bunları arşivde okuma salonunda veya dijital ortamda kamuoyuna sunma ve bunların dışında belirli konularda tarih araştırmalarına dâhil olup bunları da yine daha geniş bir kamuoyuna açık hâle getirme görevleri vardır⁵³.

2023 yılı sonu itibariyle İsviçre Federal Arşivi'nde mevcut evrak sayısı ve bunlardan ne kadarının dijital ortama aktarıldığı gibi istatistiklere arşivin kendi dijital sayfasından ulaşmak mümkündür. Buna göre arşivin analog olarak toplam arşiv materyali 72 milyon 379 bin metredir. Digital arşiv materyali ise 42,3 terabayttır. Geleneksel evrak teslimatı 1,446 metretül iken, dijital evrak teslimatı 10,6 terabayttır. Arşiv tarafından şu ana kadar dijitalleştirilmiş evrak sayfa sayısı 3,064,519'dur. Bunlardan 2,995,397'si arşivin dâhilî evrakı, 111,122 sayfa ise haricî evraktır⁵⁴.

İsviçre Federal Arşivi'nin dijital tarama sayfasında Almanca, İngilizce, İtalyanca ve Fransızca olarak tarama yapmak mümkündür. Bu hâlde Türkiye (Türkei) kelimesi ile yapılan bir taramada, XVI. yüzyıldan günümüze kadar 12,986 kayıt olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar içerisinde henüz sadece 207 kayıta dijital olarak da ulaşılabilirken, geri kalan 12,779 kayıta sadece dosya ve arşiv materyali adına ulaşmak mümkündür. Almanca konuşulan topraklarda bulunan arşiv evrakı için söylemek gerekirse, bu evrakta Osmanlı Devleti için de daha ziyade Türkiye dendiği, bu alanda araştırma yapanlarca bilinen bir husustur. Bu sebeple Osmanlı dönemi evrakının da Türkiye adıyla taranabilir olması söz konusudur. Fakat sadece Osmanlı Devleti (Osmanisches Reich) kelimeleri ile yapılan bir taramada da 1850 yılından itibaren 55 kayda ulaşmak mümkündür. Bunlar içerisinde 3 tanesi dijitalleştirilmişken, 52 tanesine dijital olarak ulaşmak mümkün değildir⁵⁵.

53 “Das Bundesarchiv”, www.bar.admin.ch/bar/de/home/ueber-uns/das-bundesarchiv.html [Erişim tarihi 16.05.2024].

54 “Zahlen und Fakten”, <https://www.bar.admin.ch/bar/de/home/ueber-uns/das-bundesarchiv/zahlen-und-fakten.html> [Erişim tarihi 18.05.2024].

55 Veriler 18 Mayıs 2024 tarihi itibariyle böyledir. Bk. “Online access to the Federal Archives”, www.recherche.bar.admin.ch [Erişim tarihi 18.05.2024].

Arşivin dijital tarama sayfasında yapılabilecek bir diğer arama, “gelişmiş tarama” (Erweiterte Suche) seçeneği ile mevcuttur. Burada *osm* OR türk** veya *osman* AND turq** gibi farklı yazım kombinasyonu ve çeşitli tarih aralıkları belirtilerek çok daha fazla evrak ve dosyaya ulaşmak ve ne kadarının dijitalleştirildiğini görmek mümkündür. Farklı tarama kombinasyonlarının farklı evrak ve dijitalleştirme sayılarını ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Yine bizzat yaptığımız taramalarda, çıkan farklı sonuçlara ve Türkiye ile alakasız dosyalara da bağlı olarak, evraktan ne kadarının sadece Osmanlı dönemine ne kadarının da Türkiye Cumhuriyeti dönemine ilişkin olduğunu saptamak mümkün görünmemektedir⁵⁶.

Arşiv okuma salonunda incelenmek istenen dosya, mikrofilm veya fotoğraf, arşivin kendi bilgisayarlarında mevcut sistemden de sipariş edilebilmekte ve e-posta üzerinden ilgili dosyanın dijitalleştirilmesi istenebilmektedir. İsviçre Federal Arşivi bu bağlamda Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine kadar tarih incelemeleri için çok önemli ve rahat ulaşılabilir bir bilgi havuzu oluşturmaktadır.

Evvelce de dile getirildiği üzere, İsviçre'nin Osmanlı döneminde bir temsilciliği açılmamış, Osmanlı topraklarında yaşayan vatandaşlarının hakları müttefik bilinen devletlerin temsilciliklerince muhafaza edilmiştir. Bu bağlamda Osmanlı dönemine ilişkin evrakın önemli bir kısmı Türkiye’de bir temsilcilik açılıp açılmamasına ilişkin görüş ve tartışmalar⁵⁷, hakları korunacak İsviçrelilerin Osmanlı topraklarındaki yaşamı, ikameti ve mal edinimi, Ticaret, İkamet ve Konsolosluk Antlaşmasına yönelik müzakere evrakları veya haklarının hangi ülke temsilciliklerince korunacağına ilişkindir⁵⁸. Bunun dışında, Osmanlı Devleti’nin de dâhil olduğu ve İsviçre’de

56 Bu noktada hem arşiv materyallerinden bir kısmının makalede ek olarak yayımlanmasına izin veren hem de dijital tarama sisteminde arama seçeneklerine yönelik ipuçları ve püf noktaları hakkında bilgilendiren İsviçre Federal Arşivi ve görevlisi Marco Majolet’h e teşekkürü bir borç biliriz.

57 Örn. bk. 22. 12. 1858 yılında Federal Meclise Osmanlı Devleti’nde diplomatik bir temsilcilik açılıp açılmamasına dair sunulan bir raporun sureti, **BAR-E2#1000/44#531***, Az. C.220.18, Frage der Errichtung einer diplomatischen Vertretung für das Osmanische Reich, 1858, 1-58.

58 Örn. bk. Meselenin zaman içerisinde çokça ve yıllarca ele alındığını gösteren ve sadece 1882-1908 yılları arasında bu bağlamda yapılan müzakerelerin tekrar başladığına ilişkin dosya; **BAR-E13#1000/38#530***, [Kein Aktenzeichen vorhanden. sic!], Verhandlungen mit der Türkei betr. den Abschluss eines Handels-, Niederlassungs- und Konsularvertrages..., 1882-1900.

yapılmış uluslarüstü anlaşmaların müzakere süreçleri ve anlaşmalarına ilişkin evrakı da İsviçre Federal Arşivi'nde bulmak mümkündür.

Bu bağlamda bir diğer örnek olarak Cenevre Antlaşması verilebilir. Henry Dunant, 1859 Solferino Savaşı'na yönelik yayınladığı hatıratıyla önce "Cephede yaralanan askerlerin kaderini hafifletmek için yapılan anlaşma"⁵⁹ ile Cenevre Konvansiyonlarının temelini atmış ve daha sonra Kızıl Haç Örgütü'nün kuruluşuna sebebiyet vermiştir. Osmanlı Devleti de bu konvansiyona dâhil olmuş ve dinî gerekçelerle "Kızıl Haç" yerine "Kızıl Ay" simgesini kullanmak istemiştir⁶⁰. Günümüzde de varlığını muhafaza eden Kızılay'ın kuruluş aşamalarına ilişkin evrak, Osmanlı Devleti'nin 1864 tarihli Cenevre Konvansiyonuna katılmasına ilişkin evrak ve Konvansiyon temelinde Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren meselelerle ilgili evraklar İsviçre Federal Arşivi dosyalarında incelenebilir durumdadır⁶¹.

Bunun dışında İsviçre Osmanlı'nın asker, yazar, siyasetçi ve entelektüel kesimi için önemli bir yaşam ve uğrak noktası olmuştur. Bu sebeple de Osmanlı Devleti'nde muhalif olarak bilinen, devlet kadrolarında görev almış veya sadece belirli bir şöhrete kavuşmuş birçok isim hakkında Federal Arşiv'de dosya bulmak mümkündür. Bilhassa Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne geçiş dönemi olarak adlandırılabilir evrede, yani Birinci ve İkinci Meşrutiyet dönemleri, Birinci Dünya Harbi ve Millî Mücadele dönemlerinde önem kazanacak şahsiyetler açısından İsviçre Federal Arşivi sahip olduğu dosyalar açısından mutlaka ziyaret edilmesi gereken bir arşiv olarak ön plana çıkmaktadır. Söz konusu dosyalardan, İsviçre'de herhangi bir şehirde bulunsun veya bulunmasın, ilgili insanlar hakkında araştırmalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu insanlar içerisinde en bilinen isimler olarak Enver

59 Anlaşma adının Türkçeye çevirisi hem Almandan hem Fransızcadan bu şekildedir. Bk.

BAR-E2#1000/44#307*, Az. B.232, Übereinkunft vom 22.8.1864 zur Linderung des Loses der im Felddienst verwundeten Soldaten, Ratifikation durch die Schweiz. (Dosya içinde Fransızca metin de dâhildir: "Convention pour l'amélioration du sort des militaires blessés dans les armées en campagne").

60 **BAR-E2#1000/44#315***, Az. B.232, Frage betr. Verwendung des roten Halbmondes an Stelle des roten Kreuzes durch die Türkei, 1876-1877.

61 Osmanlı Devleti'nin Konvansiyona dâhili, 5 Temmuz 1865'te dönemin Hariciye Nazırı Âli Paşa tarafından imzalanmıştır. Metin ve bağlı evrakı için bk. **BAR-E2#1000/44#309**, Az. B.232, Ratifikation und Beitritte zur Genfer Konvention vom 22. August 1864 zur Linderung des Loses der im Felddienst verwundeten Soldaten, 1864-1907, s.b. (Ayrıca bk. Ek. 2).

Paşa,⁶² Talat Paşa⁶³ ve Emir Şekib Arslan gibi önemli simalar yer alırken,⁶⁴ haklarında çeşitli zamanlarda nerede buldukları, neden orada buldukları gibi konularda tahkikat yapıldığı dosyadaki evraklardan okunabilmektedir. Şahıs odaklı tahkikatların bir kısmının Millî Mücadele dönemine ilişkin olması, söz konusu dosyaları Cumhuriyet Tarihi araştırmaları için de önemli kılmaktadır. Mamafih, Osmanlı veya Cumhuriyet'e geçiş dönemine ilişkin evrak bunlardan ibaret değildir. Burada belirtilen bazı önemli isimler, araştırmacılara bir fikir vermesi açısından değerlendirilmelidir.

İsviçre Federal Arşivi'nde doğrudan Cumhuriyet dönemine ilişkin dosyalar da oldukça kapsamlıdır ve arşivdeki mevcut kataloglar da dijital ortamda taranabilir durumdadır. Cumhuriyet dönemine ilişkin evrak 1848 yılından itibaren dosyaların bulunduğu Federal Devlet kapsamındaki Esas Bölüm E (Hauptabteilung E) kısmında kayıtlıdır⁶⁵.

Söz konusu E Bölümü, 1) *Devlet, Millet ve Kurumlar*; 2) *Dış Politika*; 3) *Adliye ve Polis*; 4) *Eğitim, Bilim ve Kültür*; 5) *Ülke Savunması*; 6) *Maliye*; 7) *Çevre, Ulaşım, Enerji ve Komünikasyon*; 8) *Sağlık, İş ve Sosyal Güvence* ve nihayetinde 9) *Ekonomi* başlıklı dokuz alt bölümden oluşmaktadır⁶⁶. Bunların tamamında da Türkiye ile ilgili evrakları bulmak mümkündür. Fakat makalenin sınırlarını da aşmadan, doğrudan diplomatik evrakların bulunduğu dosyalardan bahsetmek daha doğru olsa gerek. Bunun için *Dış Politika* adlı ikinci alt bölümde evvela 2.1. *Dış Politik ve Dış Ekonomik İlişkiler*, ardından 2.1.1. *Dış Politik İlişkiler* alt kategorisinden ilgili künyelere bakmak gereklidir. *E2001B* başlangıçlı künyede, 1918-1946 yıllarını kapsayan *Dış Meseleler Bölümü: Merkezi Envantere* ulaşmak mümkün olacaktır. Bu envanterin *E2001B#B.2* kategorisinde, örneğin *Diplomatik ve Konsolosluk Temsilcilikleri* kısmında, İsviçre'nin yabancı ülkelerde temsilciliklerinin açılmasına ilişkin belgeler mevcuttur. Mesela, Atina, Belçika, Romanya, Chile ve Guatemala dışında Türkiye'de, İstanbul'da, bir elçilik açılmasına ilişkin müzakere evrakı bu bölümün *E2001B#B.21.11* künyesine sahiptir ve tam dosya numarası

62 **BAR-E2001B#1000/1501#313***, Az. A.43.8, Enver Pascha, 1920.

63 **BAR-E2001B#1000/1501#323***, Az. A.43.8, Talaat Pascha, 1919-1920.

64 **BAR-E2001B#1000/1501#305***, Az. A.43.8, Emir Chekib Arslan, 1919.

65 "Bestände", <https://www.recherche.bar.admin.ch/recherche/#/de/informationen/bestaende> [Erişim tarihi 26.05.2024].

66 "Thematische Übersicht", <https://www.recherche.bar.admin.ch/recherche/#/de/suche/bestaendeuebersicht> [Erişim tarihi 26.05.2024].

E2001B#1000/1501#813'tür⁶⁷. Dosyanın kendisi dijitalleştirilmemiştir. Dosya içeriğinde, Birinci Dünya Harbi'nin bitişi ve Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile birlikte Türkiye'de kalan İsviçrelilerin haklarının hangi ülkeler tarafından savunulacağı bağlamında tekrar gündeme gelen, İstanbul'da bir elçilik açıp açmama konusuna ilişkin evrakı bulmak mümkündür. Bu açıdan evraklar 1918-1920 yıllarına ilişkindir. Dosyada, Edouard Müller'in "Yakın Doğu'daki Diplomatik ve Konsolosluk Servisimiz"⁶⁸ başlıklı makalesini de içeren bir kitapçık dışında, 196 sayfa evrak mevcuttur⁶⁹.

Bunun dışında, Cumhuriyet'in ilk on yılında Türkiye ile İsviçre arasındaki diplomatik, siyasi, sosyal ve kültürel meselelerin müzakereleri ve muhtelif anlaşma taslak ve nihai metinleri barındıran, Türkiye (Türkei/Turquie) başlıklı dosyalar bu tarih aralığına ilişkin yapılacak incelemeler için esastır⁷⁰. Yine hukuk inkılabı sürecinde Medeni Kanun'un İsviçre'den alınmış olması, konu hakkında yapılacak çalışmalarda İsviçre Federal Arşivi'ni kaçınılmaz kılmaktadır. İsviçre'nin Eugen Huber vasıtasıyla kendi Medeni Kanunu'nu yazarken oluşan evrak ve Türkiye'nin İsviçre Medeni Kanunu'nu kabul etmesine ilişkin evrak Federal Arşiv'de bulunmaktadır. Bu evrakın incelenmesi, bir Doğu İslam ülkesinin nasıl olur da Batı Hristiyan örneğinde bir Medeni Kanun'u kabul edebildiğine, bununla da kalmayıp başarılı bir şekilde uygulayabildiğine ilişkin kıyaslamalı incelemelere olanak sağlamaktadır⁷¹. Yine, Türkiye'nin İsviçre Medeni Kanun'unu kabul etmesinin

67 Günümüzde kataloglar da dijitalleştirildiği için, nasıl tarama yapılacağına ilişkin bilgi vermek daha doğru görünmüştür. İlgili dosyanın dijital envanterdeki yerine en nihayetinde şuradan ulaşılabilir. Bk. "Frage der Errichtung einer Gesandtschaft in Konstantinopel", <https://www.recherche.bar.admin.ch/recherche/#/de/archiv/einheit/1621163> [Erişim tarihi 26.05.2024].

68 Edouard Müller, "Notre service diplomatique et consulaire dans le Proche-Orient", **Wissen und Leben**, Art. Institut Orell Füssli, Zürich, 17/18. Heft, XII. Jahrgang, 1. U. 15. Juni 1919, s.588-592.

69 Sayfalardan bazıları -genelde uzun metinler- kendi içinde numaralandırılmıştır. Bunun dışında sayfa sayısı numaralandırılmamıştır. Evrakların büyük kısmı, İsviçre Federal Arşivi evrakının çoğunluğu gibi, Fransızcadır. Bk. **BAR-E2001B#1000/1501#813***, Az. B.21.11, Frage der Errichtung einer Gesandtschaft in Konstantinopel, 1919-1920.

70 Örn. 1927-1930 yılları arası evrakı kapsayan "*Türkei I*" adlı dosya: **BAR-E2001C#1000/1537/#30***, Az. B.14.4; 1931-1933 yıllarını kapsayan "*Türkei II*" adlı dosya: **BAR-E2001C#1000/1537#31***, Az. B.14.4; 1930-1935 yıllarını kapsayan "*Türkei III*" adlı dosya: **BAR-E2001C#1000/1537#29***, Az. B.14.4.

71 İsviçre'de bu bağlamda önemli çalışmalar ortaya konulmuştur. Bk. H.-L. Kieser, A. Meier ve W. Stoffel (Hg.), **Revolution islamischen Rechts: Das Schweizerische ZGB in der Türkei**, Chronos, Zürich, 2008. Yine bk. Çiğdem Dumanlı, "Mahrem Alanda Sivil Hukuk İnşası: Mahmut Esat Bozkurt'un Medeni Kanun Gereçesi ve Eugen Huber Kaynakçası", **Belgi Dergisi**, C II, S 26, Yıl Yaz 2023, s.1-23.

doğrudan İsviçre tarafından nasıl değerlendirdiğine yönelik incelemelere imkân tanımaktadır.

İsviçre Federal Arşivi'nde sadece Türkiye'deki elçiliği veya Türkiye ile ilişkilerini kapsayan evraka değil, aynı zamanda İsviçre'deki elçilik ve konsolosluk evrakına ulaşmak mümkündür. Burada, Osmanlı döneminden itibaren İsviçre'deki temsilciliklerde bulunan personel ve bu personellerin zaman içindeki değişimi hakkındaki bilgiler ayrıca dikkat çekicidir. Bu bağlamda sadece Osmanlı son dönemi değil, Cumhuriyetin erken ve geç dönemlerindeki elçilik ve konsolosluk personeline ilişkin de bilgi bulmak mümkündür. İlginç bir örnek, 1925-1929 yılları arasında Türkiye'nin Bern Elçisi Mehmet Münir Ertegün⁷² ve sekreterler Rifat Necip Bey ile Rauf Hayri Bey'in dosyası olsa gerek⁷³.

İsviçre Federal Arşivi'nde Türkiye Cumhuriyeti tarihi veya Türkiye ile İsviçre ilişkilerine yönelik spesifik konularda da dosya bulmak mümkündür. Bunlar arasında yer alan Lozan Konferansı'na ilişkin evraklar değinilmeden geçilemeyecekler arasındadır. İsviçre'nin Lozan kentinde toplanan konferansın ilk görüşmelerine katılacak heyetlerin listeleri, bunların İsviçre'ye girişine dair pasaport ve vize bilgileri ile heyetlerin hangi otellerde kalacağına ilişkin bilgileri içeren dosya mühimdir⁷⁴. Bilindiği üzere Türkiye konferansa en kalabalık heyet olarak katılmış ve *Lausanne Palace*'da kalmıştır. Arşiv dosyasında bir belgeden, Türkiye'nin Bern temsilciğinden 36 heyet üyesi için diplomatik vize talebinde bulunulduğu anlaşılmaktadır. Vize talebi için gönderilen listede yazılı heyette, Başmuraahhas İsmet Paşa ile yardımcıları olan, tam yetkili delegeler Rıza Nur Bey ve Hasan Bey dışında sekreter, çeşitli hususlarda danışmanlar ve tercüman vardır⁷⁵. Bununla birlikte, İsviçre Federal Arşivi dosyalarında çok sayıda Lozan heyetleri listeleri mevcuttur

72 Öncekiler maslahatgüzâr konumunda iken, Mehmet Münir Ertegün Cumhuriyet döneminin ilk elçisidir. Bk. <https://bern-be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> [Erişim tarihi 26.05.2024].

73 Söz konusu dosyalarda genelde kimin hangi görevde olduğu, önceki personelin yerine kimin geldiği veya personellerin adres bilgileri gibi çok az sayıda evrak mevcuttur. **BAR-E2001B#1000/1006#353***, Az. B.22.0, Personal der türk. Gesandtschaft. Personallisten, 1925, s.b. (4 sayfa evrak).

74 **BAR-E2001B#1000/1503#1554***, Az. B.56.21, Einreise der Delegation für die Orient-Konferenz in Lausanne 1922-1923.

75 Lègation de Turquie au Département Politique Fédéral, Lègation de Turquie au Département Politique Fédéral, Berne, 7 Décembre 1922, **a.g.d.**, s.b. (Bk. Ek 3.)

ve bunlardan bazıları farklıdır. Örneğin, Bern temsilciliğinin 7 Aralık'ta gönderdiği ve vize talebinde bulunduğu liste dışında, 31 Aralık 1922 tarihinde *basılan* ve dosyada yer alan delegasyon listesinde 37 kişi mevcuttur. Burada elçilik sekreteri Âli Bey, herhâlde vize talebinde bulunulmamış bir kişi olarak, listede ayrıca yer almaktadır⁷⁶. Söz konusu bu listede İngiliz heyeti 25 kişi, Fransız heyeti 26 ve Yunan heyeti 15 kişiden oluşmaktadır⁷⁷. Yine konferansa ilişkin genel bilgiler⁷⁸ veya 1923 yılında ikinci görüşmelere ilişkin bilgileri de içeren dosyalar konferansa yönelik mevcut arşiv materyalleri arasındadır. Türk heyeti ilk görüşmelere kalabalık gitmiş ve fakat -herhâlde diğer heyetlerdeki az sayıdaki temsili de gördükten sonra- ikinci görüşmelere yine Başmurahas İsmet Paşa başkanlığında 24 kişi olarak katılım sağlamış görünmektedir. Söz konusu listede İngiliz heyeti 9, Fransız heyeti yine 9 ve Yunan heyeti 5 kişiden oluşmaktadır⁷⁹. Lozan Konferansı'na ilişkin örnek olarak verilen bu dosyalarda da diğerlerinde de Konferans'ın gündem maddeleri dışında, taraflar arasındaki görüşmeler hakkında detaylı raporlar bulunmamaktadır. Evraklar daha ziyade, tarafsız organizatör ülke açısından, heyetlerin ülkeye girişine ilişkin polis ve vize prosedürü ve heyet listeleri ile heyetlerin nerede kalacaklarına ilişkin evrakı sunmaktadır.

Arşivde bulunan materyal hakkında bir fikir vermesi açısından bahsedilen dosya ve evraklar, Cumhuriyet dönemine ilişkin evrakın geneline ilişkin sadece ufak bir kesit sunmaktadır.

76 Heyet listeleri kıyaslandığında birkaç farklı isim de dikkat çekmektedir. Bu sebeple konferans süresince heyete dâhil olan veya çıkanlar Lozan Konferansı'na ilişkin araştırmalarda gözden kaçırılmamalıdır. Yine İsviçre'ye giriş için gerekli vize, doğrudan İsviçre'de bulunan Elçilik Sekreteri Ali Bey örneğinde olduğu gibi, kimileri için gerekli olmamıştır. Her hâlükârda *basılan* delegasyon heyetleri listeleri daha esaslı olsa gerek. Burada vize ile girenler ve -ihtimal ki- doğrudan Lozan'da bulunduğu için evvelki vize listelerinde yer almayanların isimlerinin geçtiği anlaşılmaktadır. bk. "Liste des Délégations et Organisation de la Conférence, 31 décembre 1922", **a.g.d.**, s.14 (Ayrıca bk. Ek 4).

77 "Liste des Délégations et Organisation de la Conférence, 31 décembre 1922", **a.g.d.**, s.6-9. Diğer heyetler de Türk heyetinden daha az üye barındırmaktadır.

78 **BAR-E2001B#1000/1503#1555***, Az. B.56.21, Friedenskonferenz in Lausanne, Allgemeines, 1922-1923.

79 Diğer heyetlere de bakıldığında, burada da Türk heyeti yine en kalabalık heyettir. Bk. "Conférence de Lausanne-Liste des Délégations, 23 Avril 1923", **BAR-E4320A#1000/849#67***, Az. 8-7, Friedenskonferenz in Lausanne, 1922-1923, s.41-53. (Ayrıca bk. Ek 5).

SONUÇ

İsviçre’de bulunan arşivler, sahip oldukları milyonlarca evrak, fotoğraf, film ve benzeri tarih kaydıyla, tarih araştırmaları için vazgeçilmez bir başvuru kaynağı oluşturmaktadırlar. Bunlar içerisinde şehir ve kantonal arşivlerin daha kısıtlı imkânlarla ve evraka sahip olduğu anlaşılırken, İsviçre Federal Arşivi hem Osmanlı Devleti hem de Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından mutlaka ziyaret edilmesi gereken bir arşiv olarak ön plana çıkmaktadır.

İsviçre ile Osmanlı Devleti arasındaki diplomatik takip, iletişim ve ilişkilere yönelik evrak, Osmanlı topraklarında yaşayan İsviçrelilerin ticari ve siyasi hukuku ile İsviçre’nin farklı şehirlerinin müdavimi olmuş Türk bürokrat, diplomat ve entelektüeller üzerine yoğunlaşırken, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde sınırları anlaşmalarla çizilmiş bilateral bir ilişki ve buna yönelik evrak dikkat çekmektedir. Bilhassa göç ve ticaret konularında Osmanlı Devleti’nde başlamış, üçüncü ülkeler üzerinden yürütülmüş müzakere ve anlaşmaların Cumhuriyet döneminde nihayete erdiği söylenebilir.

266

İsviçre Federal Arşivi bu açılardan, Birinci Meşrutiyet öncesi, Osmanlı’da muhalif bir entelektüel süreçten başlayarak Cumhuriyet dönemine kadar geniş bir yelpazede konu başlıklarına kaynak sunmaktadır. Bu kaynaklarla, Osmanlı dönemi aydınlarının İsviçre’deki faaliyetleri, Osmanlı topraklarında İsviçreli göçmenlerin hak ve hukuku, Birinci Dünya Harbi ve Millî Mücadele sürecinde İttihat ve Terakki üyelerinin yurt dışı faaliyetleri, Lozan görüşmelerine ilişkin organizatör ülkede biriken daha ziyade heyetlere yönelik inceleme evrakları, Cumhuriyet’in inşası ile birlikte diplomatik görüşmeler ve Medeni Kanun’a yönelik kapsamlı incelemeler yapılabilir durumdadır. Bunun dışında, İsviçre’nin hem Birinci hem de İkinci Dünya Harbi’nde tarafsız kalmasından dolayı, Alman ve Avusturya arşivlerindeki gibi bir diplomatik rapor yoğunluğunun mevcut olmadığı da söylenebilir. Bu durum, söz konusu iki konu başlığında yapılabilecek araştırmalar için kısıtlı bir imkân sunsa da, bir diğer açıdan oldukça yoğun bir materyal hazinesini ortaya koymaktadır: İsviçre’nin tabiyatı itibarıyla de tarafsızlığı, birçok ikili veya uluslararası anlaşma ve sözleşmenin bu topraklarda yapılmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda makalede verilen bir örnek Cenevre Sözleşmesi bir diğeri de Lozan Antlaşması’dır ve fakat Trablusgarb Harbi sonrası imzalanan Ouchy Antlaşması (1912) dâhil diğer birçok örnek verilebilir durumdadır.

Makalenin bizzat İsviçre’de veyahut dijital ortamın sunduğu imkânlarla uzaktan yapılacak incelemelere bir ilk bilgi oluşturması makale yazarının temennisidir.

İntihal Taraması Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This*
Plagiarism Detection *paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma
Ethical Statement bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası
Open Access License Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

Schweizerisches Bundesarchiv (*İsviçre Federal Arşivi*)

BAR-E2#1000/44#307*, Az. B.232, Übereinkunft vom 22.8.1864 zur Linderung des Loses der im Felddienst verwundeten Soldaten, Ratifikation durch die Schweiz.

BAR-E2#1000/44#309*, Az. B.232, Ratifikation und Beitritte zur Genfer Konvention vom 22. August 1864 zur Linderung des Loses der im Felddienst verwundeten Soldaten, 1864-1907.

BAR-E2#1000/44#315*, Az. B.232, Frage betr. Verwendung des roten Halbmondes an Stelle des roten Kreuzes durch die Türkei, 1876-1877.

BAR-E2#1000/44#529*, Az. C.211. Notizen u.a.m. zur Geschichte der diplomatischen Vertretung der Schweiz im Ausland, 1789-1893.

BAR-E2#1000/44#531*, Az. C.220.18, Frage der Errichtung einer diplomatischen Vertretung für das Ottomanische Reich, 1858.

268

BAR-E2#1000/44#532*, Az. C.212, BB vom 18.7.1867 betr. die diplomatische Vertretung der Schweiz im Ausland, 1866-1867.

BAR-E13#1000/38#530*, [Kein Aktenzeichen vorhanden. sic!], Verhandlungen mit der Türkei betr. den Abschluss eines Handels-, Niederlassungs- und Konsularvertrages..., 1882-1900.

BAR-E2001B#1000/1501#305*, Az. A.43.8, Emir Chekib Arslan, 1919.

BAR-E2001B#1000/1501#313*, Az. A.43.8, Enver Pascha, 1920.

BAR-E2001B#1000/1501#323*, Az. A.43.8, Talaat Pascha, 1919-1920.

BAR-E2001B#1000/1006#353*, Az. B.22.0, Personal der türk. Gesandtschaft. Personallisten, 1925.

BAR-E2001B#1000/1501#813*, Az. B.21.11, Frage der Errichtung einer Gesandtschaft in Konstantinopel, 1919-1920.

BAR-E2001B#1000/1503#1554*, Az. B.56.21, Einreise der Delegation für die Orient-Konferenz in Lausanne, 1922-1923.

BAR-E2001B#1000/1503#1555*, Az. B.56.21, Friedenskonferenz in Lausanne, Allgemeines, 1922-1923.

BAR-E2001C#1000/1531#504*, Az. B.21.14, Errichtung einer Gesandtschaft in der Türkei I, 1926-1927,

BAR-E2001C#1000/1537/#30*, Az. B.14.4, Türkei, I, 1927-1930.

BAR-E2001C#1000/1537#31*, Az. B.14.4, Türkei, II, 1931-1933.

BAR-E2001C#1000/1537#29*, Az. B.14.4, Türkei, III, 1930-1935.

BAR-E4320A#1000/849#67*, Az. 8-7, Friedenskonferenz in Lausanne, 1922-1923.

Staatsarchiv Kanton Bern (Bern Kantonal Arşivi)

StAB, B XI 173, Akten über die Pest in der Levante und der europäischen Türkei (verseuchte Schiffe), 1783-1787.

StAB, FN Jost N 4273, Türkische Gesandtschaft: Gruppenbild, 10.1940.

<https://www.query.sta.be.ch/detail.aspx?ID=460877> [Erişim Tarihi: 29.5.2024].

StAB, BB. 4.1.2553, Eidgenössisches Politisches Department an die Polizeidirektion des Kantons Bern, 1. August 1947, p.A. 14.31.1.-MY.

Der Polizeidirektor des Kantons Bern an das Eidgenössische Politische Department, 9. September 1947, 1991/47 ad. p.A.14.31.1. MY, s.b.

StAB, FN Nydegger 3386, Faik Zihni Akdur, Botschafter der Türkei, 1954.

<https://www.query.sta.be.ch/detail.aspx?ID=530033> [Erişim Tarihi: 29.5.2024].

StAB, FN Jost P 9573, Herr F. Özkiliç, Türkische Botschaft, Bern, 6. 1965.

Resmî Gazete

“Harb Felâketzedelerinin Himayesine dair 12 Ağustos 19-19 tarihli Cenevre Sözleşmelerinin onanması hakkında Kanun”, **T.C. Resmî Gazete**, 30 Ocak 1953, S 8322, s.5373-5426.

Kitap ve Makaleler

Aeschbacher, Marcel, (in Zusammenarbeit mit dem Stadtarchiv), “Wieder starke Zunahme der Asylbewerber”, **Sozialpolitik 1817 bis 1998**, Stadtarchiv Bern, SAB_D3_5_4, DT 7 2 4.

Aksan, Zeki Mesud, “1949 Cenevre Sözleşmeleri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C 7, S 3, Yıl 1950, s.37-57.

Binark, İsmet, “Önsöz”, **Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 11, Ankara 1993.

Die Burgergemeinde Bern- Gegenwart und Geschichte, 2. Korrigierte und ergänzte Auflage, Verlag Stämpfli+Cie AG, Bern, 1993.

Dışişleri Bakanlığı Yıllığı, 1964-1965, tarihsiz.

“Mahrem Alanda Sivil Hukuk İnşası: Mahmut Esat Bozkurt’un Medeni Kanun Gerekçesi ve Eugen Huber Kaynakçası”, **Belgi Dergisi**, C II, S 26, Yıl Yaz 2023, s.1-23.

Dumanlı, Çiğdem, “Müzakereden Muahedeye: Türkiye ile İsviçre İlişkileri Bağlamında Türkiye’deki İsviçreli Göçmenlerin Durumu (1918-1965)”, **VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl 8, Sayı 2, Güz 2023, s.1427-1451.

Die Deutsche Türkenpolitik, Vossische Buchhandlung, Berlin, 1921.

Helfferrich, Karl, “Almanya’nın Türk Politikası”, Çev. Çiğdem Dumanlı, **Türk Tarihçiliğinde Kırk Yıl: Prof. Dr. Mustafa Yılmaz’a Armağan**, Ed. Sadık Erdaş-Seyfi Yıldırım, Ankara 2023, s.465-503.

Jahrbuch, Statistisches Amt der Stadt Bern, Stadtarchiv Bern, SAB_1077_1_18, 1945/1946.

Kieser, H.-L., A. Meier ve W. Stoffel (Hg.), **Revolution islamischen Rechts: Das Schweizerische ZGB in der Türkei**, Chronos, Zürich 2008.

Meyrat, Walter, **Das schweizerische Bundesarchiv von 1798 bis zur Gegenwart**, Bern 1972.

Müller, Edouard, “Notre service diplomatique et consulaire dans le Proche-Orient”, **Wissen und Leben**, Art. Institut Orell Füssli, Zürich, 17/18. Heft, XII. Jahrgang, 1. U. 15. Juni 1919, s.588-592.

Stadtarchiv Porträt, Stadt Bern Staatskanzlei, Bern, Januar 2015.

Verwaltungsbericht für das Jahr 1925, Bericht des Gemeinderates der Stadt Bern an den Stadtrat betreffend den allgemeinen Gang und die Ergebnisse der Gemeindeverwaltung im Jahre 1925, Stadtarchiv Bern, SAB_GR_17_15.

Bildiri ve Ansiklopedik Maddeler

Beydilli, Kemal, “Boğazlar Meselesi”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C 5, Y 1992, s.266-269.

Dumanlı, Çiğdem, “Almanya, Avusturya ve İsviçre Arşivlerinden Osmanlı Devleti ile İlgili 19. Yüzyıla Ait Lâyiha Örnekleri”, **9. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi**, Bildiri Tam Metin Kitabı, Ed. Huriye Emen, Asos Yayınları, Ankara 2020, s.223-233.

Tezler

Yeşilçöllü, Mehmet Ali, **Türkiye-İsviçre İlişkileri (1945-1960)**, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Tarih (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi) Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019.

Dijital Katalog ve İnternet Sayfaları

Archivio di Stato del Cantone Ticino,

<https://www4.ti.ch/decs/dcsu/asti/asti> [Erişim tarihi 16.05.2024].

“Bestände im Überblick”,

<https://www.burgerbib.ch/de/burgerbibliothek/was-macht-die-burgerbibliothek-bern/bestaende-im-ueberblick> [Erişim tarihi 16.05.2024].

“Bestände”, <https://www.recherche.bar.admin.ch/recherche/#/de/informationen/bestaende> [Erişim tarihi 26.05.2024].

“Cantonal Archives”, <https://www.eda.admin.ch/countries/usa/en/home/services/genealogy/research-switzerland/staatsarchive.html> [Erişim tarihi 10.07.2024].

“Das Bundesarchiv”, www.bar.admin.ch/bar/de/home/ueber-uns/das-bundesarchiv.html [Erişim tarihi 16.05.2024].

Franz Friedrich Freudenberger, **Erinnerungen aus der Türkei**, Sig. Mss.h.h.LII.241.3, 1. Band: Konstantinopel, 1851-1852, <https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=34103> [Erişim tarihi 16.05.2024].

Fotoalbum (ungebunden), Forschungsreise Mesopotamien, Teil 1, ca. 1911, Sig. N Samuel Guyer 161, <https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=508705> [Erişim tarihi 16.05.2024].

“Frage der Errichtung einer Gesandtschaft in Konstantinopel”,

<https://www.recherche.bar.admin.ch/recherche/#/de/archiv/einheit/1621163>
[Erişim tarihi 26.05.2024].

“Geschichte des Bundesarchivs”,

www.bar.admin.ch/bar/de/home/ueber-uns/das-bundesarchiv/geschichte.html
[Erişim tarihi 16.05.2024].

Helvetic Archives, <https://www.helveticaarchives.ch/detail.aspx?ID=167089>
[Erişim tarihi 16.05.2024].

Jahresüberblick 1989, Reisebericht Türkei und Donau (1988) und Karte an Rudolf und Siliva Gmür mit Zeichnung von Georges Grosjean, Sig. ES 36 (11),

<https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=175511> [Erişim tarihi
16.05.2024].

“Koranteil, Cod. 655 (A)”,

<https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=130688> [Erişim tarihi
16.05.2024].

Les Archives AEG d'état de Genève, <https://archives-etat-ge.ch/> [Erişim
tarihi 16.05.2024].

“Online access to the Federal Archives”, www.recherche.bar.admin.ch [Erişim
tarihi 18.05.2024].

Online Archivkatalog des Stadtarchivs Zürich,

[scopeArchiv - Resultatliste \(stadt-zuerich.ch\)](http://scopeArchiv-Resultatliste(stadt-zuerich.ch)) [Erişim tarihi 16.05.2024].

Reisebericht: Türkei, 1993, Sig. N. Emanuel Pulver 240,

<https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=463709> [Erişim tarihi
16.05.2024].

Staatsarchiv Bern, “Archivalien”,

<https://www.staatsarchiv.sta.be.ch/de/start/bestaende/archivalien.html>
[Erişim tarihi 10.07.2024].

Staatsarchiv Kanton Zürich,

<https://www.zh.ch/de/direktion-der-justiz-und-des-innern/staatsarchiv.html>
[Erişim tarihi 16.05.2024].

Staatsarchiv Graubünden,

<https://www.gr.ch/DE/institutionen/verwaltung/ekud/afk/sag/Seiten/start.aspx>
[Erişim tarihi 16.05.2024].

Stadtarchiv Aarau, “Archivbestände”,

<https://www.aarau.ch/kultur-freizeit/kultur/stadtarchiv.html/183> [Erişim tarihi 16.05.2024].

Schweizerisches Wirtschaftsarchiv, Universität Basel, www.wirtschaftsarchiv.ub.unibas.ch/de [Erişim tarihi 16.05.2024].

“Thematische Übersicht”,

<https://www.recherche.bar.admin.ch/recherche/#/de/suche/bestaendeuebersicht> [Erişim tarihi 26.05.2024].

Türkiye Cumhuriyeti Bern Büyükelçiliği, “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”,

<https://bern-be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> [Erişim Tarihi: 28.5.2024].

“Verhandlungen über einen Handelsvertrag zwischen Bern, Zürich und der Türkei”, <https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=293267> [Erişim tarihi 16.05.2024].

Walter Neeser, **Ferien in İstanbul, 06.09.1951-25.09.1951**, Sig. N. Walter Neeser 624, <https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=511310> [Erişim tarihi 16.05.2024].

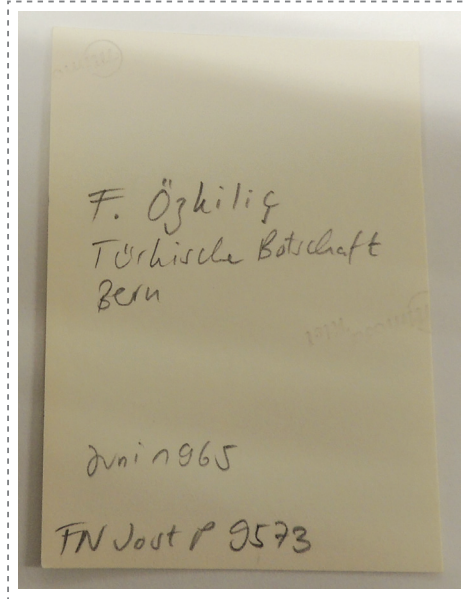
“Was macht die Burgerbibliothek Bern?”, <https://www.burgerbib.ch/de/burgerbibliothek/was-macht-die-burgerbibliothek-bern> [Erişim tarihi 16.05.2024].

“Zahlen und Fakten”, <https://www.bar.admin.ch/bar/de/home/ueber-uns/das-bundesarchiv/zahlen-und-fakten.html>, [Erişim tarihi 18.05.2024].

EKLER

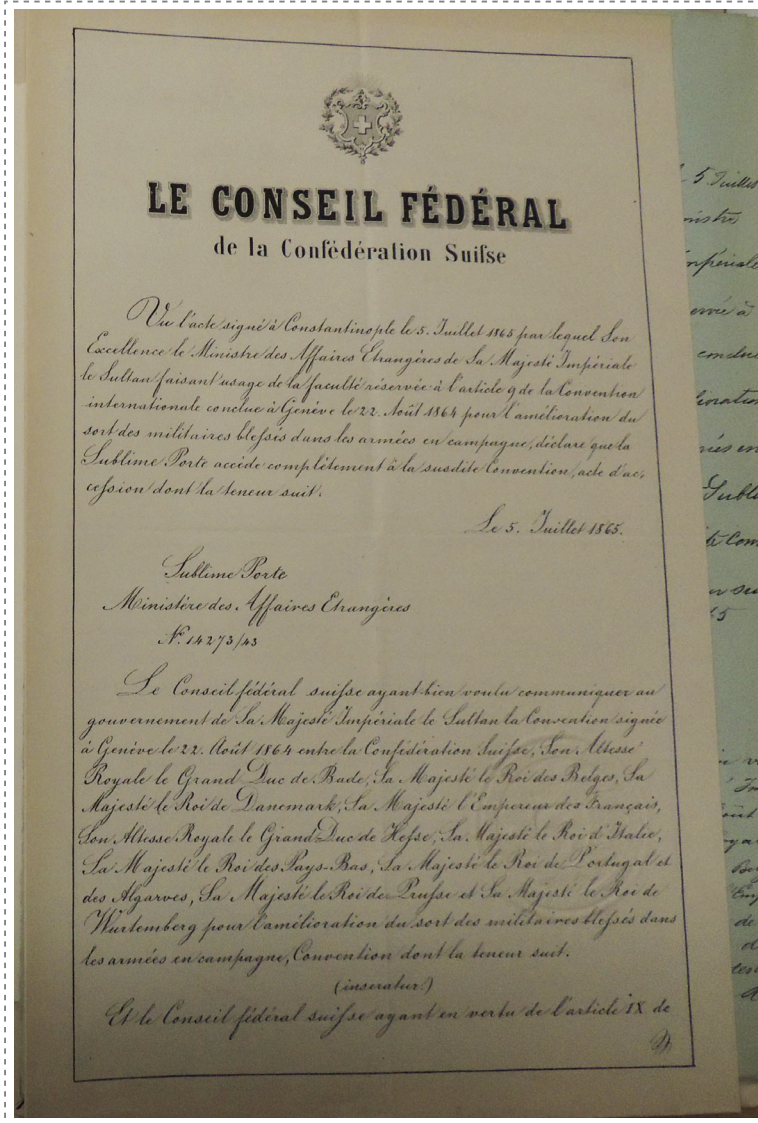
Ek-1.

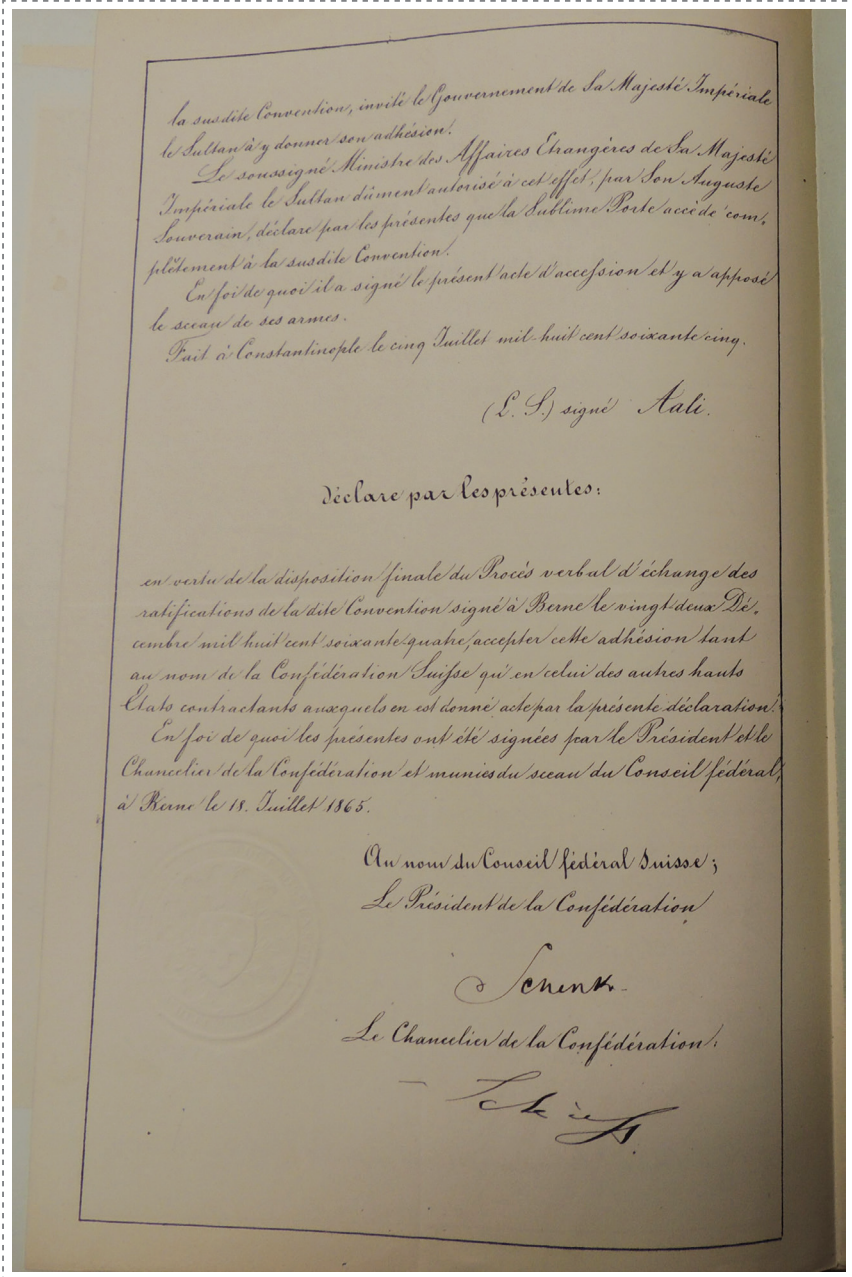
Bern Büyükelçisinde görevli F. Özkılıç'ın [Başkâtip Osman Fuad Özkılınç?] kimlik fotoğrafı. **StAB, FN Jost P 9573**, Herr F. Özkiliç, Türkische Botschaft, Bern, 6. 1965. (2 sayfa vesika).

Ek-2.

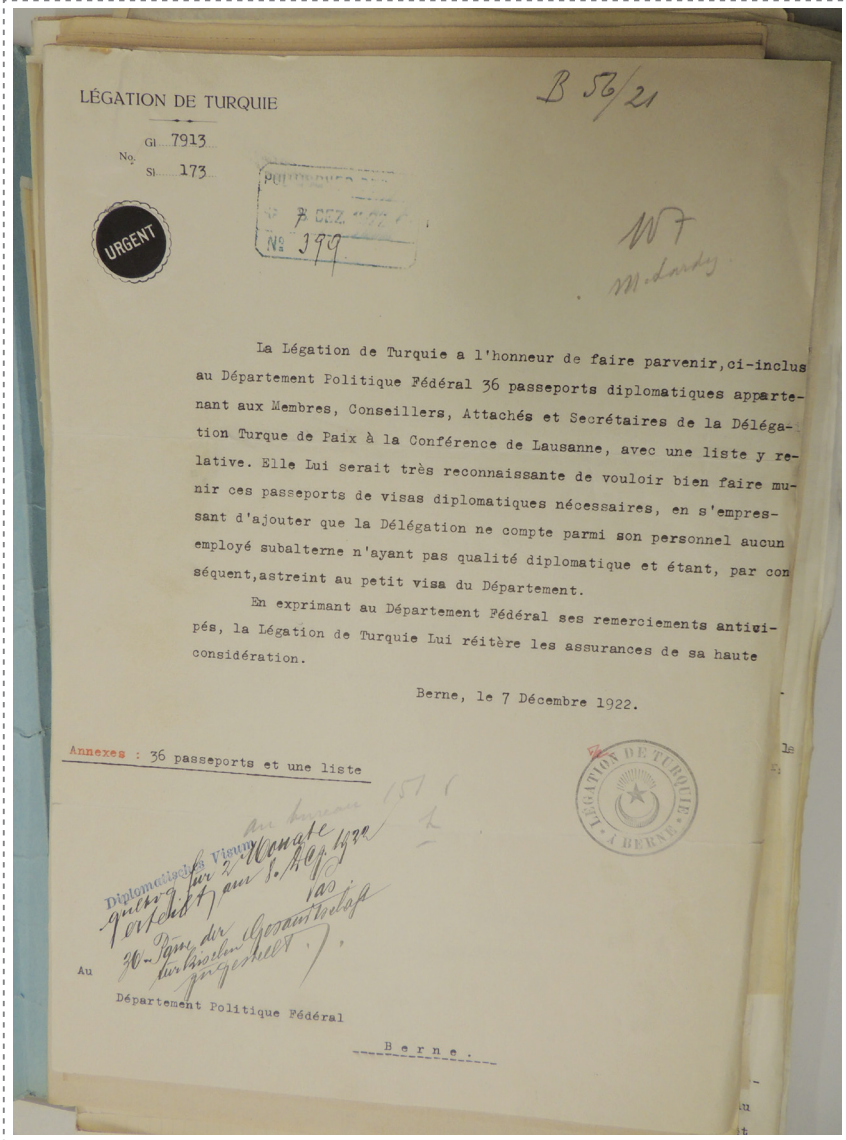
Osmanlı Devleti'nin 1864 tarihli Cenevre Konvansiyonuna dâhili, 5 Temmuz 1865'te dönemin Hariciye Nazırı Âli Paşa tarafından imzalanmıştır. **BAR-E2#1000/44#309**, Az. B.232, Ratifikation und Beitritte zur Genfer Konvention vom 22. August 1864 zur Linderung des Loses der im Felddienst verwundeten Soldaten, 1864-1907, s.b. (2 sayfa evrak).

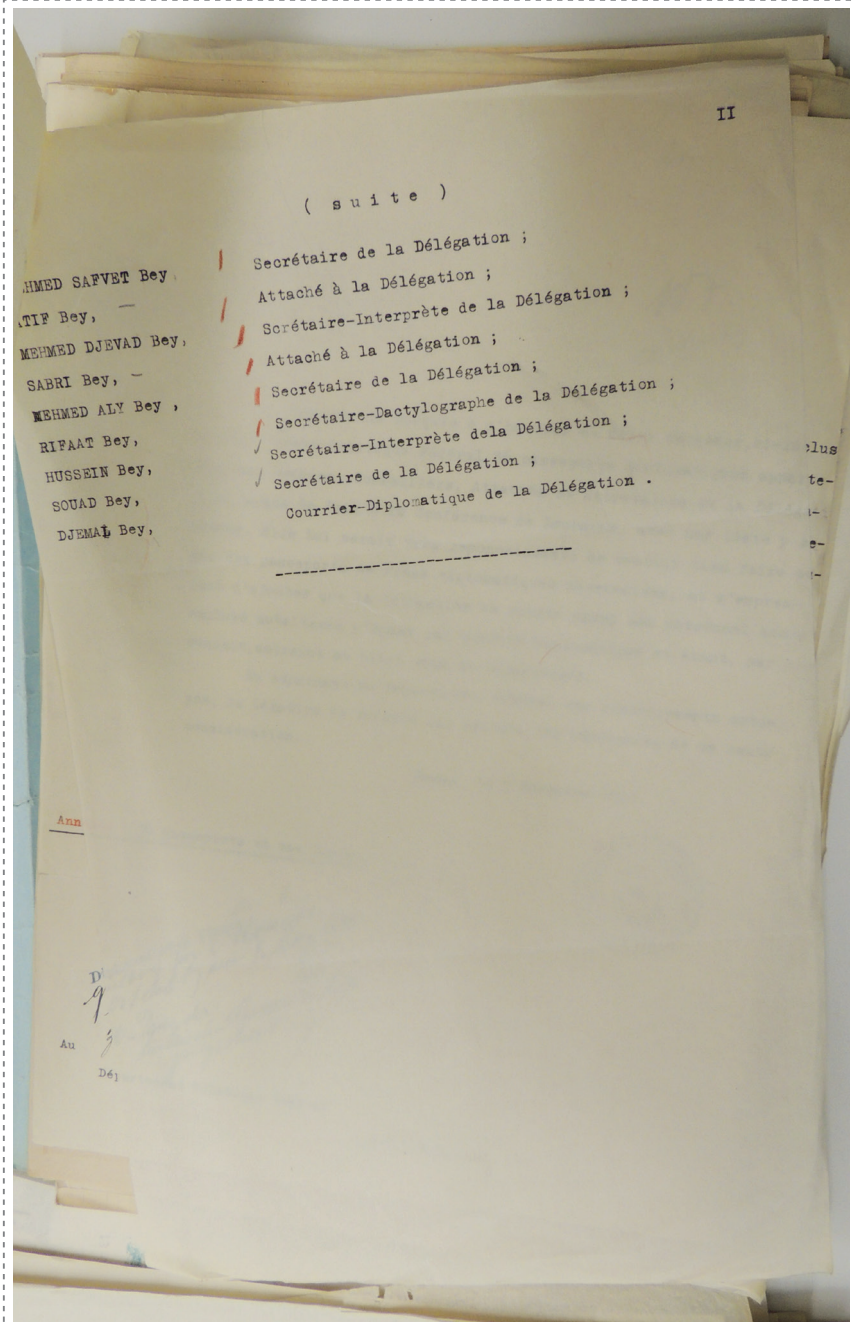
EK-3.

Türkiye'nin Bern temsilciliğinden Lozan Konferansı'ndaki heyet için diplomatik vize talebi ve ekli heyet listesi. Légation de Turquie au Département Politique Fédéral, Berne, 7 Décembre 1922, **BAR-E2001B#1000/1503#1554***, Az. B.56.21, Einreise der Delegation für die Orient-Konferenz in Lausanne 1922-1923, s.b. (3 sayfa evrak).

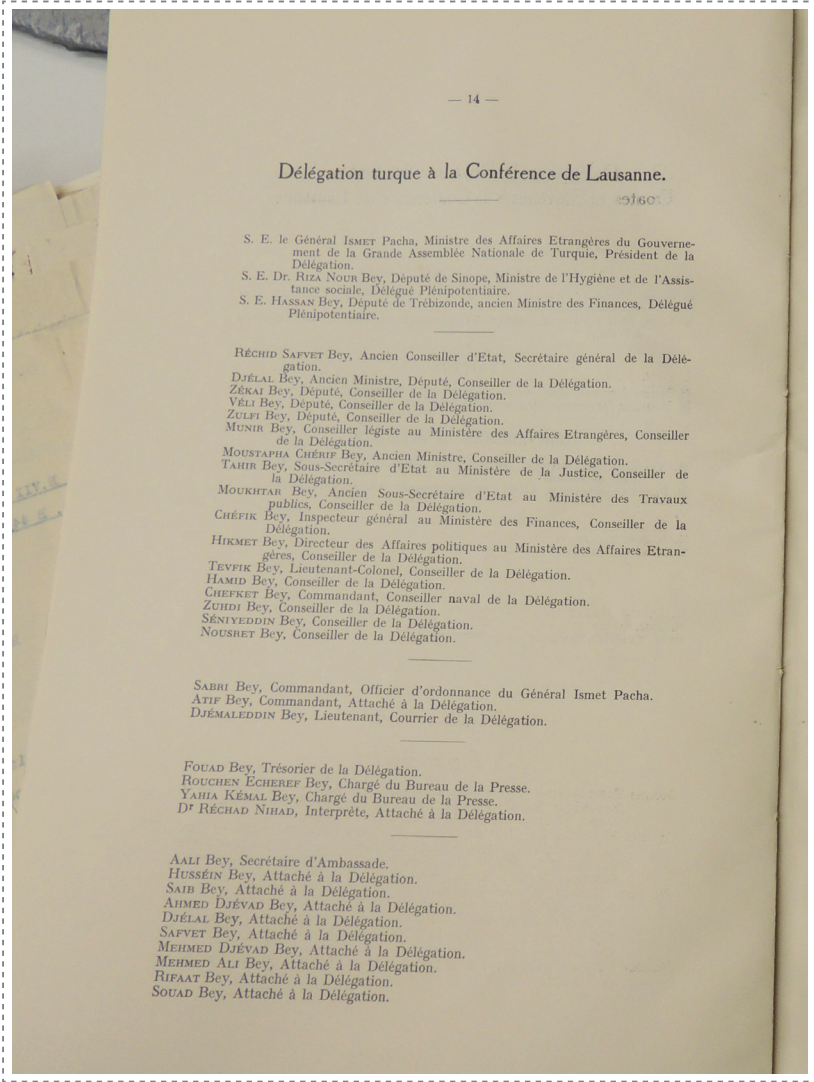
LISTE DE LA DELEGATION TURQUE A LA CONFERENCE DE LA
PAIX A LAUSANNE .

- S.E. ISMET Pacha / ✓ / Ministre des Affaires Etrangères, Président de la Déléga-
tion ;
- S.E. Docteur RIZA NOUR Bey, / ✓ / Ministre des Affaires Sanitaires et de l'Assistance
Sociale , Délégué ;
- S.E. HASSAN Bey , / ✓ / Ancien Ministre, Délégué ;
- MAHMOUD DJELAL Bey, / ✓ / Ancien Ministre, Député, Conseiller de la Déléga-
tion ;
- VELY Bey, / ✓ / Député, Conseiller de la Déléga-
tion ;
- ZULFI Bey, / ✓ / Député, Conseiller de la Déléga-
tion ;
- ZEKAYI Bey , / ✓ / Député, Conseiller de la Déléga-
tion ;
- A.HAMID Bey, / ✓ / Conseiller de la Déléga-
tion ;
- MOUSTAFA CHEREF Bey, / ✓ / Ancien Ministre, Conseiller de la Déléga-
tion ;
- MUNIR Bey, / ✓ / Conseiller Légiste du Ministère des Affaires Etrangères
Conseiller de la Déléga-
tion ;
- MOUHTAR Bey, / ✓ / Conseiller de la Déléga-
tion ;
- TAHIR Bey , / ✓ / Sous-Secrétaire d'Etat à la Justice, Conseiller de la
Déléga-
tion ;
- HIKMET Bey, / ✓ / Directeur Général des Affaires Politiques au Ministère
des Aff. Etrangères, Conseiller de la Déléga-
tion ;
- ZUHDI Bey , / ✓ / Conseiller de la Déléga-
tion ;
- TEVFIK Bey, / ✓ / Lieutenant-Colonel, Conseiller de la Déléga-
tion ;
- CHEVKET Bey, / ✓ / Capitaine de Frégate, Conseiller de la Déléga-
tion ;
- FOUAD Bey, / ✓ / Directeur Général de la Comptabilité Publique au Minis-
tère des Finances, Conseiller-Trésorier de la Déléga-
tion ;
- NUSSRET Bey, / ✓ / Conseiller de la Déléga-
tion ;
- CHEFIK Bey, / ✓ / Conseiller de la Déléga-
tion ;
- SUNIYEDDIN Bey, / ✓ / Conseiller de la Déléga-
tion ;
- CHUKRI Bey, / ✓ / Conseiller de la Déléga-
tion ;
- ROUCHEN BOHREF Bey, / ✓ / Attaché à la Déléga-
tion ;
- Madame Rouchen BOHREF / ✓ / Epouse du précédent ;
- YAHYA KEMAL Bey, / ✓ / Attaché à la Déléga-
tion ;
- RECHID SAFVET Bey, / ✓ / Secrétaire Général de la Déléga-
tion ;
- DJELAL Bey, / ✓ / Secrétaire de la Déléga-
tion ;
- SULEYMAN SAIB Bey, / ✓ / Secrétaire de la Déléga-
tion ;

EK-4.

Lozan Konferansı'na katılan ilk heyetin listesi. "Liste des Délégations et Organisation de la Conférence, 31 décembre 1922", **BAR-E2001B#1000/1503#1554***, Az. B.56.21, Einreise der Delegation für die Orient-Konferenz in Lausanne 1922-1923, s.14. (1 sayfa evrak)

EK-5.

Lozan Konferansı'na katılan ikinci heyetin listesi. "Conférence de Lausanne-Liste des Délégations, 23 Avril 1923", **BAR-E4320A#1000/849#67***, Az. 8-7, Friedenskonferenz in Lausanne, 1922-1923, s.41-42.(2 sayfa evrak).

